

**Натисніть тут, щоб
купити книгу на сайті
або замовляйте за телефоном:
(0352) 51-97-97, (067) 350-18-70,
(066) 727-17-62**

«СМЕРТЬ АРТУРА» ТОМАСА МЕЛОРІ: РОМАН І НАВКОЛО НЬОГО

(декілька слів від перекладача)

У 1485 році в історії Англії сталися дві визначні події. У битві біля Босворта зазнав поразки і був убитий Річард III, останній король з династії Йорків. Сьогодні дослідники погоджуються: Шекспір (чи той, хто писав під іменем актора Шекспіра) у своїй знаменитій трагедії зобразив його чудовиськом без достатніх на те підстав — Річард не був ані милосерднішим, ані кривавішим від своїх наступників чи попередників. А ось його історична доба таки була надзвичайно кривава. Три десятиліття війни між прибічниками Ланкастерів та Йорків, що точилася від 1455 року і закінчилася встановленням влади Тюдорів (саме на догоду Єлизаветі Тюдор, як вважають, і зробив Шекспір з Річарда III маніакального вбивцю), в насильницький спосіб забрали життя в кожного четвертого підданця Англійського королівства і призвели до тотального винищення майже сотні найвпливовіших аристократичних родин.

Того ж 1485 року в першій англійській друкарні, що діяла на той час уже дев'ять років у Вестмінстерському притулку, першодрукар Вільям Кекстон надрукував грубезну книгу під французькою назвою «La Morte d'Arthur» — «Смерть Артура». Автор, Томас Мелорі, виклав у ній тодішньою англійською мовою всі найголовніші лицарські легенди й оповіді, що вже кілька століть широко побували не тільки в Британії, а й в усій середньовічній Європі.

Мелорі жив при самісінькому неспіливіму світанку англійського ренесансу (доба Відродження наставала в Англії значно пізніше й повільніше, ніж в Італії, а Середньовіччя трималося в різних своїх проявах міцніше й довше). Він сам ще був свідком лицарських турнірів, виховувався на переказах і нормах лицарської доби і неабияк пишався власним титулом лицаря. Але сама ця доба, розквіт якої в Європі припав на XI–XIII століття, за часів Мелорі вже стрімко відходила в минуле.

Коротко нагадаю про загальновідомі, але важливі для розуміння всього подальшого речі. Лицарство виникло у Франкському королівстві більш-менш у часовому проміжку від Карла Мартела, який у 732 році зупинив наступ арабів на Європу, й до його онука Карла Великого (який на Різдво 800 року прийняв від Папи Лева III корону римського імператора). Тоді на місце анархічного пішого народного ополчення прийшло згуртоване й грізне військо кінних васалів, які отримували свої феоди від короля. Власне, і французьке слово *chevalier*, й італійське *cavaliere*, і німецьке *ritter* (яке через польське *rycerz* і народило нашого

«лицаря») первісно означало те саме: «кінний воїн». Лицарська доба виробила свій спосіб життя, свої правила виховання й поведінки, свої етичні норми, серед яких на вищих щаблях стояли вірність Богові, сюзеренові й Дамі, та свою літературу, підсумковим текстом якої й виявився роман Мелорі.

Ця «лицарська цивілізація» охоплювала майже всю середньовічну християнську Європу. Майже — бо наші предки виявилися на межі цієї цивілізації зі Сходом. Прийнята в нас за Княжої доби удільна система тримання земель відрізнялася від класичної феодалної. Відтак і двір Володимира Святославовича виявився не подібним до двору Карла Великого: він не народив свого «ідеального васала» Роланда, натомість дав життя билинним «богатилям» (яких у реальному житті, очевидно, заступали дружинники-варяги).

А двір «тестя європейських королів» Ярослава Володимировича порівнювати з двором його сучасників-Капетингів взагалі не випадає: тодішній Париж виглядав супроти Києва глухою провінцією, а домен французьких королів охоплював лише порівняно невелику область навколо Парижа, в сотні разів поступаючись за площею неозорим володінням київських «каганів».

Як стверджує відомий історик східноєвропейського середньовіччя Олександр Головко, літописці донесли до нас єдину згадку про висвячення на лицарів у Княжій Русі. Вона стосується подій осені 1149 — зими 1150 року, коли на допомогу князю Волинському Ізяславові Мстиславовичу, який боровся за київський стіл із Юрієм Довгоруком, прийшли краківський князь Болеслав Кучерявий і сandomirський князь Генріх. Коли об'єднане русько-польсько-угорське військо перебувало в Луцьку, за свідченням Іпатіївського літопису, *«тут Болеслав опоясав мечем багатьох боярських синів»*. Чи здійснювали таке посвячення не лише прибульці, а й місцеві князі, і настільки унікальним було те, що відбулося в Луцьку, з огляду на прийняті тоді в нас практики — наразі невідомо і ледве чи буде колись із певністю встановлено.

Натомість панорама Луцька під час ініційованого великим князем Вітовтом з'їзду європейських монархів у січні 1429 року (Мелорі тоді був підлітком) цілком нагадала б нам усі візуальні стереотипи лицарської доби: там на тлі високих мурів замку Любарта ми побачили б блискучі лати німецького, польського, данського лицарства, що супроводжувало своїх володарів, уперемішку з багатим облаченням посланців Папи, пишними строями руських (староукраїнських) князів та екзотичними шатами московитів і татар.

Нагадаю про певні найважливіші реалії цієї доби, які потрібно розуміти, читаючи «Смерть Артура». Посвячення в лицарі в давні навіть для Мелорі віки появи лицарства зводилося до привселюдного вручення зброї, а лицарем в принципі міг зробитися будь-хто. Проте за доби розквіту лицарства ця церемонія вже набула виразно релігійного наповнення, їй передували нічне чування й служба Божа, зброю майбутнього лицаря почали освячувати на вівтарі, підкреслюючи

тим обов'язок лицарства служити насамперед Богові. (Нагадаю — час найвищого піднесення лицарства був водночас і часом Хрестових походів за відвоювання Гробу Господнього від «невірних»). А відтак саму цю церемонію доречно стало називати вже не «посвяченням», а «висвяченням».

Висвяченню повинно було передувати навчання майбутнього лицаря (насамперед — бойових мистецтв, їзди верхи, плавання й полювання, яке вважалося другим за почесністю після війни способом проведення часу; але так само — й геральдики, бо під час битв і турнірів дуже важливо було розрізняти супротивників за гербами, а також і гри на музичних інструментах та співів — вони були потрібні для куртуазного служіння Дамі). Цей майбутній лицар мусив пройти службу пажа, а потім джури-зброєносця при вже повноправному лицареві.

Герої Мелорі вже поголовно вміють читати й писати — хоч насправді за раннього Середньовіччя це було переважно прерогативою кліриків. Відомо, що Карл Великий міг ставити свій підпис латиною, але хоч і протегував гурткові вчених монахів у себе при дворі, сам читати так і не навчився.

Головною лицарською чеснотою вважали повсякчасне примноження слави — на війні, а коли війни не було, то на спеціально влаштовуваних турнірах і просто на двобоях, де лицарі билися за будь-якої нагоди. Утворився цілий прошарок мандрованих лицарів, які подорожували в пошуках поєдинків із собі подібними та всіляких інших пригод, як-от прохань скривджених дів та вдовиць про оборону, та боротьби з чудовиськами й велетами (в існування яких люди Середньовіччя свято вірили). Нарешті, лицарі охоче розшукували й усілякі священні реліквії, найперше місце серед яких посідав таємничий Святий Грааль.

До кодексу лицарської честі належало незламно тримати дане слово, не нападати з засідки, не бити беззбройного й лежачого, обороняти слабких, не кривдити жінок, завжди віддавати перевагу смерті перед ганьбою. Годі й казати, що ці благородні приписи поведінки з іншими стосувалися суто людей шляхетного стану — простолюдинів «за умовчуванням» дозволялося топтати конем, а з простолюдинками — безперешкодно задовольняти свою пристрасть...

Візуальним образом лицаря є воїн у важких латах. Лицарський обладунок часом важив до 40 кілограмів, і тому пересуватися в ньому пішки на далекі відстані навіть дужий воїн фізично не міг. Відтак лицар вирушав на війну лише на коні, ведучи за собою пажів, джур і служок, а також запасних коней. (Зазначмо: убивати коня під супротивником навіть у бою було з погляду лицарської етики річчю сумнівною, чеснотою навпаки вважали допомогти підвестися супротивникові, що впав на землю, а за потреби «позичити» йому й свого коня та спис).

Лицарський поєдинок зазвичай починався з того, що вершники щодуху налітали один на одного, намагаючись поцілити списами. Коли списи ламалися, бій продовжували мечами чи булавами. Коли вершники падали (і мали потому сили підвестися), то далі билися пішими. На турнірах використовували спеціальні затуплені списи й забороняли «прямі» удари мечем, які важче було відбити (дозволялося бити лише «з замахом») — тому переважна більшість учасників турніру й залишалися живими. Під час бою «на життя і смерть» таких обмежень не існувало.

Але сама ця тактика бою, попервах ефективна, а потім фатально застаріла, й призвела до занепаду лицарства. Ще за сто років до Мелорі, під час Столітньої війни, маневрові англійські піші лучники та арбалетники з верстви вільних «йоменів» здобули під проводом легендарного «Чорного Принца» рішучу перемогу над неповерткою французькою лицарською кіннотою біля Пуатьє (1356). Відтоді закуте у важкі лати лицарство втратило своє головне значення — переможної збройної сили.

А з тим почала розвалюватися і вся лицарська система. Втім, окремі пережитки її проіснували ще довго, а чимало елементів лицарського кодексу честі успадкувало нове дворянство-шляхта, яке в XVI–XVII століттях влаштовувало поєдинки з будь-якої нагоди, що бодай якось, бодай трохи підважувала чийось честь (згадаймо про знамениті романи Александра Дюма-старшого з їхніми нескінченними дуелями!).

Таке «пізнє» лицарство існувало й на українських землях: за адаптованими до місцевих умов лицарськими законами жила «руська» шляхта Київщини, Брацлавщини, Чернігівщини та Волині доби «до Богдана Хмельницького». Як «лицарську» спільноту сприймали самих себе й козаки — і запорожці, і «лейстровики». Остаточо це лицарство згасло в нас разом із знесенням Гетьманщини й Січі, щоб знову відродитися у віршах романтиків, і насамперед — Шевченка. Але то вже зовсім інша історія.

Для нас натомість важливо інше. Томас Мелорі жив тоді, коли лицарство вже втратило своє військове значення, коли мандровані лицарі вже зникли як клас, коли люди вже здебільшого не вірили в чудовиськ та велетів, але коли пам'ять про давні лицарські подвиги була ще живою, коли етичний кодекс лицаря вважали ще актуальним (хоч і не завжди дотримувалися його в своїй повсякденній поведінці), коли книжки про лицарів (ще рукописні — свою Біблію Йоганн Гутенберг надрукував лише 1455 року!) були головною лектурою тодішніх освічених людей.

Про Томаса Мелорі відомо відносно небагато. Він народився між 1414 та 1419 роком у шляхетній родині в Воррікширі. Його батько, сер Джон Мелорі, був у графстві мировим суддею та обирався від нього до палати громад. Ще до 1441 року Томаса Мелорі було висвячено на лицаря — й він робиться професійним вояком. Трошки пізніше він одружується з Елізабет Велш — і вона

народжує йому сина Роберта. Принаймні двічі, в 1443 і в 1449 роках, Томас Мелорі був обраний до палати громад — вперше від свого графства, потім від містечка, яке контролював Гемфрі Стеффорд, герцог Бекінгем, один із вождів Ланкастерів.

У 1455 році розпочалася війна, яку вже в XIX столітті з легкої руки Вальтера Скотта називатимуть «Війною Червоної та Білої троянд», і Томас Мелорі бере в ній активну участь — спершу по боці Йорків, а потім по боці Ланкастерів. За звичаєм тогочасної англійської шляхти, Мелорі не гребував також участю і в суто кримінальних наскоках і грабунках.

Вперше в крадіжці його було звинувачено ще зовсім молодим, у 1433 році. У 1450-му йому інкримінували вже спробу вбивства із засідки самого герцога Бекінгема, а також численні наїзди, крадіжки і принаймні два зґвалтування (вчинки під будь-яким поглядом для лицаря абсолютно табуйовані). Наступного року він потрапляє до в'язниці (причому впливовий герцог до кінця життя робиться його смертельним ворогом), потому виходить звідти на початку 1452-го (можливо, підкупивши наглядачів), але менш ніж за два місяці знову потрапляє за ґрати.

Цього разу Мелорі проводить в ув'язненні довго, хоч кілька разів (але щоразу безуспішно) намагається відкупитися з допомогою впливових земляків. І лише на початку 1461 року він дістає від короля Генрі VI помилування й дозвіл повернутися до свого маєтку. Цим і був зумовлений його перехід до табору Ланкастерів, по боці яких він бере участь у кількох битвах.

Але тогочасна Фортуна була надто нестала — й не лише щодо звичайних лицарів. Уже в березні того ж року Генрі Ланкастера було скинуто й на трон сідає Едвард IV Йорк. У 1468 році Мелорі звинувачують в участі в змові проти короля, і він знову потрапляє до знаменитої Ньюгейтської в'язниці в Лондоні.

Лише коли 3 жовтня 1470 року Ланкастери беруть короткочасний реванш і на трон на пів року знову повертається Генрі VI, Мелорі виходить із тюрми. Але вже в квітні наступного 1471 року Едвард IV повертає собі корону, розбивши в битві й убивши єдиного сина Генрі, Едварда Вестмінстерського, а самого Генрі кинувши до Тауера, де той гине за місяць від руки підсланих королем-Йорком убивць.

Майже напевно ця зміна влади означала б і великі неприємності для Томаса Мелорі. Але невдовзі по виході на волю (і ще до повернення на трон Йорків) він встигає померти власною смертю 14 березня 1471 року. Поховано його було на цвинтарі поруч із в'язницею, де він писав свій роман «Смерть Артура», який врешті-решт і обезсмертив його ім'я.

Мелорі гадано почав писати цей величезний текст ще близько 1460 року, наприкінці свого найтривалішого ув'язнення, що закінчилося наступного року королівським помилуванням. Перетворенню кримінального злочинця на письменника ми завдячуємо славетному мерові Лондона Річарду Віттінгтону (що

пізніше зробиться героєм народних казок), який з філантропічних міркувань відкрив для в'язнів Ньюгейту доступ до книгозбірні в поблиському монастирі францисканців. Гадають, що важливим чинником письменницького успіху Мелорі стало й те, що він зумів зберегти частину свого колишнього статку, а тому зміг влаштуватися в камері доволі, як на ті часи, комфортно, і там з головою поринути в рукописні книги створених численними попередниками лицарських романів. Завершив свою працю ув'язнений лицар у тюрмі між 4 березня 1469 року та 3 березня 1470 року — так засвідчив він сам в останніх реченнях останньої книги.

Результат компіляції Мелорі (де він інколи сумлінно переказував першоджерела, інколи — рішуче скорочував їх, а інколи, і що далі, то частіше — давав волю власній уяві) через чотирнадцять років по смерті лицаря-письменника й надрукував англійський продовжувач справи Гутенберга Вільям Кекстон, забезпечивши авторові статус одного з класиків англійської та світової літератури.

До Мелорі вже існувала неозора «артуріана», в якій оповідалося про різні подвиги самого легендарного володаря і його звияжних лицарів Крутлого Столу. В її основі лежали валлійські поеми, присвячені реальному вождеві кельтів-бриттів, який на межі V–VI століть очолив боротьбу проти англо-саксонського вторгнення і майже на пів століття затримав завоювання саксами основної частини Британії. Частина цих сюжетів знайшли відображення в знаменитому циклі валлійських середньовічних повістей «Мабіноґіон».

Про Артура в своїй «Історії бриттів» повідомляє валлійський історик Ненній, що жив на межі VIII–IX століть. Про нього у XII столітті писав англійський клірик Джеффрі Монмутський у своїй *Historia Regum Britanniae* — «Історії королів Британії» — про яку вже в XX столітті Едмунд Чемберс сказав: «Жоден витвір уяви, за винятком “Енеїди”, не зробив більше для формування національної легенди». Справді, без цієї книги самосвідомість англійців, напевно, була б іншою, й інакшим виявився б і перебіг їхньої подальшої історії.

Адже у Джеффрі Монмутського Артур не лише відбиває напади саксів, а й перемагає римського імператора Луція Тиберія (якого насправді ніколи не існувало). Щоправда, вже з майже підкореної Італії Артур повинен повертатися додому: до нього дійшла звістка, що його небіж Мордред, якого він сам залишив урядувати замість себе, захопив не лише корону, а й заволодів королевою Гвіневерою. Артур перемагає і вбиває Мордреда, але сам зазнає тяжкої рани і його доправляють лікуватися на легендарний острів Авалон. Про смерть Артура Джеффрі Монмутський не сповіщає нічого — відтак англійці ще через століття не лише пишалися своїм славним предком, який переміг загарбників-саксів і підкорив Римську імперію, а й сподівалися, що той досі десь переховується і чекає на свій час, щоб повернутися і знову правити Англією.

Згадані тексти Неннія і Джеффрі Монмутського створювалися з претензією на «науковість» (хоч, за звичаєм того часу, й вони сповнені фантастичних подробиць; а в поемі «Життя Мерліна» фантазію Джеффрі Монмутського вже нічого не стримувало, і він сам мусив пояснювати читачеві, чому Мерлін з його латинських віршів та з його ж таки латинської історії надто різні). Але невдовзі Артур з лицарями Круглого Столу переможно ступили по той бік Англійського каналу — і зробилися постатями європейського красного письменства.

Французові Кретьєну де Труа (творив теж у XII столітті, але в його другій половині) належить цикл із п'яти лицарських романів, де ми вже зустрічаємо Ланселота (цю пізніше центральну постать Артурового циклу Джеффрі Монмутський взагалі не згадує ані словом), Трістана, Івейна, Парсеваля і таємничу чашу Святого Грааля, пошуками якої переймалося чи не все тогочасне лицарство.

У Граалі вбачали різне: чи то коштовну реліквію (камінь чи золото), чи то (найчастіше) — чашу, з якої Христос причащався на Таємній Вечері і яку було вивезено до Британії Йосипом Ариматейським разом із кількома краплями крові Спасителя. Вже в написаній на початку наступного XIII століття великій поемі німця Вольфрама фон Ешенбаха «Парсіфаль» пошуки Грааля (він для поета — саме камінь) відбуваються переважно в духовно-містичній площині.

Нарешті, у 1230-х роках з'явилася епопея з п'яти французьких лицарських романів («Історія Грааля», «Мерлін», «Книга про Ланселота Озерного», «Пошуки Святого Грааля», «Смерть Артура»). Вона, разом із написаним через століття англійським романом у віршах «Сер Гавейн та Зелений лицар» (у ній англійською альтернативою Ланселотові як протагоністові Артурових легенд став небіж короля сер Гавейн із братами) та створеною десь тоді ж алітераційною англійською поемою «Смерть Артура», постали основними джерелами для компіляції Мелорі. (Художнє враження від старих англійських віршів посилювали не рими, а саме вигадливі співзвуччя-алітерації в кожному рядку; але вже під впливом Чосера та його «Кентерберійських оповідей» англійська поезія ще до Мелорі робиться римованою).

У своєму величезному (майже 60 друкарських аркушів!) романі англійський автор весь час покликається на «Французьку книгу», — хоч, як стверджують сучасні дослідники, насправді використовує й численні інші тексти своїх попередників. І почав роботу над своєю компіляцією Мелорі не з історії народження Артура, а саме з Артурової війни з Луцієм (книга п'ята за класичним поділом першодрукаря Вільяма Кекстона). А першоджерелом тут для нього стала саме англійська алітераційна поема другої половини XIV століття «Смерть Артура» й праця Джеффрі Монмутського.

Адже про популярність Артурових легенд у тодішній Англії свідчить бодай початок знаменитої Чосерової оповіді Жінки з Бату, написаної десь за вісімдесят

років перед романом Мелорі (і невдовзі по тому, як невідомий поет скомпонував поему «Смерть Артура»):

*Артур королював за давніх днів, —
Британець всяк те в пам'яті лишив...*

Кекстонові (крім усього — меткому підприємцеві) залежало на тому, як купуватимуть його книжки. Тому в зворушливій передмові першодрукар пояснює: різні благородні читачі вимагали в нього такого видання. Адже Артур належить до дев'яти найславніших мужів минулого (до цієї «зіркової дев'ятки» люди пізнього Середньовіччя долучали трьох античних героїв — Гектора Троянця, Олександра Великого та Юлія Цезаря; три постаті зі Старого Заповіту — Ісуса Навіна, царя Давида і Юду Макавейського; і трьох християн — короля Артура, Карла Великого і хрестоносця, визволителя Єрусалиму Готфріда Бульйонського). Сучасники Кекстона, якщо вірити його передмові, почувалися ображеними: чому це про їхнього співвітчизника, на відміну від інших, досі нічого не надруковано...

Ще Кекстон (який, очевидно, мав у розпорядженні авторський рукопис) розділив роман Мелорі для легкості сприйняття на 21 книгу і понад 500 невеликих розділів. До наших часів дійшли лише два примірники видання 1485 року: один цілий і один пошкоджений. Зберігся і так званий Вінчестерський рукопис (виявлений лише у 1934-му і вперше надрукований у 1947-му році англійським філологом російсько-єврейського походження Євгеном Вінавером) — не авторський, але сучасний виданню Кекстона, хоч текстуально й не тотожний йому. Згідно з ним, 21 книга Кекстонового видання насправді об'єднуються у вісім більших книг, які є більш-менш самостійними творами.

Так, чотири перші книги видання 1485 року складають одну першу книгу Вінчестерського рукопису під назвою: «Повість про короля Артура та його благородних лицарів Круглого Столу». Далі йдуть повісті про Артурову війну з Луцієм (книга V у рубрикації Кекстона), про молоді літа сера Ланселота Озерного (книга VI), про сера Гарета Оркнейського (книга VII), про сера Трістрама Ліонського та Прекрасну Ізольду (книги VIII–XII — понад третина загального обсягу роману), про пошуки Святого Грааля (книги XIII–XVII), про любов сера Ланселота Озерного та королеви Гвіневери (книги XVIII–XIX) і, нарешті, власне про смерть Артура і загибель товариства Круглого Столу (книги XX та XXI).

Сюжет роману Мелорі (якщо про нього взагалі можна говорити як про цілісність) — складний і розгалужений. Деякі його лінії так і не доведено до кінця. Присвятивши непропорційно багато місця оповіді про сера Трістрама Ліонського та Прекрасну Ізольду, Мелорі урвав її посередині; про смерть героїв, убитих підступним королем Марком, ми довідуємося мимохідь, читаючи про

зовсім інші події. А наприкінці XII книги сам в'язень Ньюгейтської в'язниці, вочевидь переляканий обсягами ще не переказаних ним англійською лицарських оповідей, лишає характерну дописку: *«Тут закінчується друга книга про сера Трістрама Ліонеського, яку переказав з французької сер Томас Мелорі, нехай допоможе йому Ісус. Амінь. А третьої книги не буде»*.

Більше пощастило розповіді про пошуки Святого Грааля — цієї таємничої реліквії, що бентежила уяву середньовічного лицарства. Для Мелорі вона — саме чаша з краплинами крові Спасителя, привезена Йосифом Арimateйським до Британії. Причому в романі йдеться не про здобуття, а саме про осягнення Грааля (можливість його бачити й причаститися його благодаті) через сувору доброчесність життя, постійні самообмеження й молитви. Але це осягнення вже саме по собі настільки дивовижне, що для тих, хто його сподобився, подальше земне життя втрачає сенс — сер Галахад сам просить у молитві якнайшвидше долучити його до споглядання Творця. На цю сповнену високої містики розповідь накладається давній, ще дохристиянський сюжет про Гідний жалю удар, Скаліченого короля й Спустошену чи Занапащену землю, — але й він набуває тут змісту викупної християнської жертви.

Як видно із зацілілих моментів біографії Мелорі, сам він чернечого життя аж ніяк не провадив. Але він, як і більшість його сучасників, був однаково щирий, віддаючись суто плотським утіхам, чинячи розбійницькі наїзди, хизуючись кривавими збройними подвигами, — і потому западаючи в найсуворішу аскезу й самозречено просячи в Бога вибачення за гріхи та провини. Відтак ця частина роману ще й надзвичайно цікава для розуміння психології людей середньовіччя.

Роман Мелорі, як і всі тексти того часу, сповнений анахронізмів і логічних неузгодженостей. Незрідка автор через кількадесят (або й кількасот) сторінок просто забуває те, що говорив про ту ж подію або про того ж героя раніше. У персонажів встигають вирости, змужніти (а часом і померти) діти (а деколи й онуки) — але самі ці герої залишаються такими ж молодими, а героїні — такими ж припадними. Юний сер Ламорак Валлійський гине через палку й цілком плотську любов до королеви Маргаузи, в якій є вже п'ятеро дорослих синів, а сер Ланселот залишається все таким самим непереможним воїном і гарячим коханцем королеви Гвіневери, навіть набагато переживши власного сина сера Галахада (який встиг був перебрати в нього славу найзвитяжнішого лицаря).

Але за всіма тими сюжетними відгалуженнями й неузгодженостями оповіді стрижнева лінія в романі Мелорі однак присутня. Це — інколи ідеальна, інколи вельми земна любов Артурової дружини Гвіневери й доблесного лицаря сера Ланселота, яка й веде події до трагічної розв'язки.

Артурів небіж (а насправді — водночас і син, якого король породив із власною сестрою, не знаючи, що вона — його сестра) сер Мордред із заздрості відкриває

Артурові очі на перелюб Гвіневери. Мордредові брати Гавейн, Гахеріс та Гарет намагаються зупинити Мордреда, розуміючи, що потому неминуче спалахне війна — але марно: коханців викрито і королеву засуджено до смерті на вогнищі.

Рятуючи її, Ланселот ненавмисно вбиває Гахеріса із Гаретом, які за наказом короля мусили бути на страті, але, протестуючи проти неї, з'явилися без обладунків. І тоді вже сер Гавейн, помщаючись за братів, змушує короля Артура розпочати смертельну війну проти Ланселота й обложити його у французьких володіннях у Бенвіку. Але тут приходить звістка, що сер Мордред, якого сам Артур залишив правити Англією за своєї відсутності, повстав і проголосив себе королем. Тож Артур із Гавейном змушені поспішити назад.

Трагічні події, що завершуються смертю всіх головних героїв, описано в останній, ХХІ книзі роману Мелорі. У ній автор виступає вже не так компілятором текстів своїх попередників, як талановитим самостійним письменником, чий твір залишився в золотій скарбниці англійської та світової літератури. А сцена смертельного поранення Артура по праву належить до найвизначніших сторінок світового письменства:

«Озираючись на короля навколо себе, щоб побачити, що залишилося від його війська і з усього його доблесного лицарства, і закріпив лише двох лицарів, сера Лукана Ключника та його брата сера Бедівера, та й тих геть зраних. «Господи помилуй, — вигукнув король Артур, — що сталося з усіма моїми добрими лицарями? О горе, що дожив я до цього нещасливого дня, бо вже, — говорив король Артур, — приходить мені кінець, але дай мені, Боже, знайти ще того зрадливця сера Мордреда, через якого почалося все це безталання». І тут узрів король Артур сера Мордреда, який зіперся на меч, озирюючи купи мертвих тіл. «Дайте мені мого списа, — гукнув король Артур до сера Лукана, — бо он бачу я зрадника, який спричинив усе це нещастя». — «Сер, облиште його, — мовив сер Лукан, — бо його розбито, і коли переживете ви цей нещасливий день, то ще помститеся йому. Мій добрий володарю, пригадайте той сон, який вам наснився, і те, що казав вам минулої ночі привид сера Гавейна; але Бог у своїй великій доброті уберіг вас досі, а через це, заради Бога, облиште все, адже, хвала Господові, ви в полі перемогли, бо нас лишилося троє живих, а біля сера Мордреда вже немає нікого. І коли ви зараз зупинитеся, то значить, пережили ви цей лихий день». — «Чи я умру, чи житиму, — відказав король, — але коли побачив я його самого, він уже не втече від моєї руки, бо кращої нагоди я вже ніколи не матиму». — «Нехай Бог вам помагає!» — мовив сер Лукан. Тоді король Артур стиснув списа обома руками й побіг до сера Мордреда, вигукуючи: «Зраднику, надійшов твій смертний час!» І коли сер Мордред почув короля Артура, то побіг йому назустріч із мечем у руці; і король Артур дістав його за щитом, прохромивши його тіло вістрям наскрізь. Коли зрозумів сер Мордред, що його смертельно

поранено, то з останніх сил рвонувся вперед, аж поки його тіло не вперлося в кільце на Артуровому списі, і, тримаючи обіруч меча, вдарив ним свого батька короля Артура в голову так, що меч розітнув шолом та тім'яну кістку. І потому сер Мордред упав на землю замертво, а благородний король Артур упав без пам'яті».

Сьогодні необізнаному читачеві часом непросто зрозуміти літературні чесноти роману Мелорі (особливо перших його частин з нескінченними й здебільшого схожими описами незліченних лицарських поєдинків). Його мова (не така вже й складна для розуміння, якщо знаєш класичну англійську — вона значно ближча до нас, аніж мова, скажімо, Чосера) може здатися важкою, одноманітною, сповненою повторів окремих слів і зворотів. А проте в цій розповіді є особливий чар, особлива поезія, яка вже майже п'ять з половиною століть приносить естетичну насолоду читачам, надихає поетів, прозаїків, композиторів та митців.

І на те є безліч прикладів. Ще в 1590 році Едмунд Спенсер пише за мотивами «артурівських» легенд поему «Королева фей». А в 1691 році поставлено оперу Генрі Перселла «Король Артур» на лібрето Джона Драйдена.

Врешті-решт, і багатьох уступів славетного Сервантесового «Дон-Кіхота» годі до ладу зрозуміти, не знаючи об'єктів його пародіювання — лицарських романів, що одержали свою квінтесенцію в тексті Мелорі.

Ось, наприклад, слова Дон Кіхота до Санча Панси в горах Сієрра-Морени: *«У тім-то й річ, і в тім-то й полягає краса мого вчинку. Не велика заслуга й честь, коли лицар збожеволіє з причини; вся мудрація в тому, щоб з'їхати з глузду без ніяких підстав. Отже, друже Санчо, не гай часу й не відраджуй мене від такого незвичайного, щасливого і ніколи ще не чуваного наслідування лицарських зразків»* (переклад Миколи Іванова, 1927).

Зовсім по-інакшому читатиме ці слова той, хто знає про спричинене безпідставними ревнощами божевілья сера Трістрама (книга IX): *«А вночі він відпустив коня, скинув свій обладунок і пішов у лісову гущавину, де ламав дерева й куці, а коли прислала йому пані арфу, став він грати й плакати водночас»*. Чи про спричинений черговою недоброю примхою королеви Гвіневери безум сера Ланселота, який *«два роки потерпав від негоди, гасаючи в дикому лісі з місця до місця, і живився тільки овочами, які міг дістати, й пив саму воду; а з одягу на ньому були тільки сорочка з ногамицями»* (книга XII).

А йдеться ж про два найвищі взірці лицарськості! Тож у божевільних витівках убогого іспанського гідальго, який прагне наслідувати ці найдосконаліші для всього лицарства зразки, є насправді значно більше системи і здорового глузду, аніж нам може сьогодні здатися.

Проте після Реформації про Мелорі (що відразу ж зробився «надто католицьким» письменником) в Англії поволі почали забувати. Останнє перевидання

його роману було датовано 1634 роком, і потому настала тривала пауза, аж поки в 1816 році, коли вже запанував романтизм, вийшли аж два нові видання «Смерті Артура», а в 1817 році — ще й третє. Відтоді Мелорі знову повертається до числа актуальних авторів.

Під впливом цих численних перевидань, що повертали англійцям дух їхньої старовини, XIX століття виявилось надзвичайно плідним для «артуріани». Маємо взірцево-«вікторіанську» поему Вільяма Моріса «Захист Гвіневери» та цикл поем придворного поета королеви Вікторії Альфреда Тенісона «Королівські ідилії».

Маємо надзвичайно цікаве заломлення «артурівської» теми в образотворчому мистецтві: від романтичних полотен «прерафаелітів» Едварда Берн-Джонса, Данте Ґабріеля Росетті та Едмунда Блера Лейтона й до яскравих декадентських графічних стилізацій Обрі Бердслея для знаменитого видання «Смерті Артура» 1893 року (ці ж ілюстрації, тільки за значно гіршого поліграфічного відтворення, було використано для російського видання в серії «Літературні пам'ятки» 1974 року).

З іншого боку — маємо дотепну й саркастичну повість Марка Твена «Янки з Коннектикуту при дворі короля Артура» (1889), як реакцію прагматика-американця на весь той старий європейський романтизм...

Окремо стоять знамениті опери Ріхарда Вагнера «Трістан та Ізольда» і «Парсіфаль». Попри тематичну спорідненість із романом Мелорі, вони принципово спираються саме на німецькі середньовічні джерела. Вагнер був німецьким націоналістом і ніколи цього не приховував, хоч (на відміну від сучасних «вагнеріанців») був не менш принциповим прихильником виконання і своїх, і чужих опер не механічно завченою «мовою оригіналу», а саме в перекладі мовою, зрозумілою для публіки. Адже опера була для нього насамперед музичною драмою, де слово важить не менше від нот...

Уже в XX столітті незаперечним є вплив Артурових легенд на автора культових «Гобіта» й «Володаря перснів» Дж.Р.Р. Толкіна. Письменник навіть розпочав був (хоч не завершив) стилізовану під старовинний алітераційний вірш поему «Падіння Артура», що базується, правда, не так на романі Мелорі, як безпосередньо на двох його джерелах — уже згадуваній алітераційній поемі «Смерть Артура» та однойменній поемі, написаній на початку XV століття восьмирядковими строфами.

Принагідно відзначмо: майстерний український переклад поеми Дж.Р.Р. Толкіна пера Олени О'Лір надрукувало в 2016 році видавництво «Астролябія», а, перекладаючи для цього ж видання супровідну статтю сина письменника Крістофера про Артурові сюжети в творчості його славетного батька, українська перекладачка вправно відтворила і цитований ним початок старовинної строфічної поеми «Смерть Артура».

А ось нобелівський лауреат, американець Джон Стейнбек, надихнувшись появою друком Вінчестерського рукопису в 1947-му, почав був писати масштабний твір для юних читачів «Звершення короля Артура та його благородного лицарства», — але, на жаль, не закінчив його, і цей незавершений текст було вперше надруковано тільки в 1976 році, для письменника вже помертено.

Як і слід було очікувати, в XX–XXI століттях «артурівські» сюжети найактивніше використовує кінематограф. Благо, вони містять усе, потрібне і для зразкового блокбастера-бойовика, і для не менш зразкового фентезі. Перелік знятих лише в останні десятиліття «артурівських» фільмів (і задіяних у них «зіркових» акторів) забрав би забагато місця.

А чи вплинула «артурова» тема на нову українську літературу (бо в наших численних оригінальних та перекладних барокових текстах лицарство присутнє імпліцитно — і в переспівах мандрівних європейських лицарських сюжетів, і в «ораціях» спудеїв Могилянки, і в козацьких літописах)?

Очевидно, що так (хоч і прогнозовано не так сильно, як на англійську). Насамперед, маємо геніальну поему Лесі Українки «Ізольда Білорука» (вперше її надруковано в «Літературно-науковому вістнику» в рік смерті поетеси). Їй передує авторська ремарка: стисла й по-своєму теж геніальна: *«Основа сеї поеми взята з середньовічного роману «Трістан та Ізольда», що колись у різних версіях на різних мовах був колись широко розпросторений по всіх європейських, у тім числі й по слов'янських, сторонах. Зміст його — фатальне та нещасливе кохання лицаря-васала Трістана та його королеви Ізольди Золотокосої. Се кохання постало з чарівного дання, любовного напою, випитого через помилку. В деяких версіях згадується ще й друга Ізольда — Білорука, що кохалася з Трістаном тоді, як він був у розлуці з першою милою — Ізольдою».*

Як відзначав у супровідній статті до III тому «книгоспілчанського» видання творів Лесі Українки за редакцією Бориса Якубського (1927) Андрій Ніковський, поетеса ледве чи читала старофранцузькі оригінали лицарських романів про Трістана та Ізольду. Майже напевно вона користувалася сучасною для неї французькою реконструкцією Жозефа Бедье (яку потім у середині 1920-х прекрасно перекладе українською Максим Рильський). Але звідти Леся Українка взяла хіба що канву. Дальший трагічний розвиток подій, включаючи зустріч над умирущим Трістаном двох Ізольд — білявки Золотокосої та чорнявки Білорукої — є виплодом яскравого хисту української поетеси. Як і завершальні горді слова Білорукої:

*«Ізольдо Злотокоса, Бог розсудить,
чий був Трістан, чи твій, чи, може, мій,
та бути з ним аж до його сконання
дісталося таки мені самій.*

*Ти не привезла чорного вітрила,
не жалібна — ясна твоя краса.
Та милий в гроб не ляже непокритий, —
його покриє чорная коса».*

Настроявим контрастом до цієї поеми є безумовно народжений її читанням вірш Максима Рильського з його найкращої (оцінка покійного Володимира Панченка) поетичної збірки «Синя далечінь» (1922):

*Трістан коня сідлає
І їде в дальню путь.
Ворон крикливі зграї
Недобру вість несуть.*

*Хтось ламає лука,
Хтось розіб'є шолом...
Ізольда Білорука
Ридає за вікном.*

*Але душа, мов птиця,
Закохана в блакить,
І сон їй новий сниться,
І небо золотиться,
І списа золотить.*

Неймовірно світлий настрій цього вірша контрастує з датою його написання: руїним і голодним 1921 роком...

А через шість років Рильський видає у близькому до «неокласиків» видавництві «Слово» по-справжньому взірцевий переклад уже згаданого «Роману про Трістана та Ізольду» Жозефа Бедьє. Його мову тонко стилізовано під старовинну оповідь: «Сеньйори, чи бажаєте ви послухати прегарної повісти про любов і про смерть? Це про Трістана та Ізольду повість. Слухайте ж, як у великій радості, у печалі великій вони любилися, і як померли одного дня — він через неї, вона через нього».

Але надалі «артурова» тема в українській поезії майже уривається. Очевидно, що вона потребувала освічених авторів, — і зовсім інших умов, аніж ті, що склалися в УРСР від початку 1930-х. Лишень у діаспорі могли її розвивати поети, що демонстративно продовжували неокласичну традицію, як-от Михайло Орест та його послідовник Ігор Качуровський. А найвиразніше мотиви «чаші Грааля» звучать у «Попелі імперій» «неокласика» Юрія Клена, який, за проникливим спостереженням Івана Дзюби, надії на майбутнє одужання Європи після жахів ХХ століття покладає не на демократичні процедури чи поступ технологій, а саме на містичні імпульси людського духу:

*Мандрую марними шляхами.
Дарма. Блукаю сам не свій,
І тільки бачу за горами
Заграву незгасанну мрій.
Відкрита там обранцям заля.
Струмиться світло в ній м'яке.
Горить священна чаша Граля,
Як срібне озеро гірське.
І хто в той замок завітає,
Вступає у Господню рать.
Його те світло осяває,
Як незреченна благодать.*

А «на материку» маємо хіба що окремі винятки, як-от «Апологію лицарства» Ліни Костенко:

*Там, за віками, за гірким туманом,
де трубить вічність у Роландів ріг,
любов була єдиним талісманом,
а талісман ще звався — оберіг.*

Хоч, можливо, сама Ліна Василівна, прочитавши «Смерть Артура», була б сприкрена, довідавшись, що цей зразковий лицар вважав за обов'язок «забавити лягти» з кожною зустрінутою ним вродливою панною чи пані. Лише в книзі першій роману Мелорі згадано (в хронологічній послідовності) панну Ліонор, що народила від короля майбутнього лицаря Круглого Столу Борра, майбутню королеву Гвіневеру, яку Артур, побачивши, «любив завжди», — що не завадило йому невдовзі «лягти» з дружиною короля Лота Маргаузою (на додачу — власною сестрою за матір'ю, про що Артур не здогадувався; і це, відповідно до Мерлінового пророцтва, й стало причиною його майбутньої загибелі, — адже Артура, як і царя Ірода, спіткала невдача при спробі знищити небезпечно для себе немовля).

Під кінець роману ця ж «любов назавжди» не завадила Артурові послати невірну дружину на вогнище (що й наблизило загальну трагічну для всіх розв'язку). А потому, як сер Ланселот визволив її, мимоволі розливши ріки крові, король по-резонерському розмірковує, що королев у нього може бути ще багато, а ось такого лицарства він уже не позбирає... У цьому Артур аж ніяк не відхилився від усталених практик лицарської поведінки, в яких ідеальна любов до Дами аж ніяк не перешкоджала суто земним утіхам, а саму цю Даму через примху володаря цілком можна було й жорстоко скарати...

Окрім Ліни Костенко, відлуння «лицарської» теми знаходимо і в окремих поетес молодшого покоління (Олена О'Лір, Люцина Хворост, Ольга Смольницька),

але в цілому вона перебуває на далеких маргінесах сучасної української поезії. Та й у літературознавчих працях (чи й просто підручниках) Артурові з його лицарями не надто в нас пощастило. Навіть у «Генериці й архітектоніці» (2005) «останнього неокласика» Ігоря Качуровського маємо загальний переказ генези «артурових» сюжетів, — і лише коротку, на одне речення, згадку про Мелорі та його роман (що його Ігор Васильович вочевидь не вважав самостійним твором, а лише малоцікавою компіляцією).

Проте роман Мелорі живий. Це засвідчує і кількість його перевидань англійською та іншими мовами, і кількість творів літератури, музики, образотворчого, сценічного та екранного мистецтва, які й сьогодні завдячують свою появу «Смерті Артура».

Українського перекладу цього роману досі не було. Тож сьогодні читач уперше має нагоду тримати в руках повний текст класичного твору англійської літератури (і водночас підсумкового компендіуму лицарських легенд, що так багато важили для світової культури в цілому). Його зроблено за «канонічним» виданням *La Morte d'Arthur. The History of King Arthur and the Knights of the Round Table. Compiled by Sir Thomas Malory, Knt. London: Reeves and Turner, 1889*, що відтворює першодрук Вільяма Кекстона.

Із Вінчестерського рукопису перекладач брав лише заголовки восьми його більших частин та приписки наприкінці окремих книг, якими промовляє сам Томас Мелорі, нарікаючи на свою долю в'язня (в усіх випадках це застережено примітками).

Відразу хочу застерегти: відоме частині старших українських читачів російське видання, що вийшло в 1974 році в серії «Літературні пам'ятники» видавництва «Наука», вміщує переклад Інни Бернштейн, зроблений саме з Вінчестерського рукопису. Тому, скажімо, п'ята книга про війну Артура з Луцієм має там суттєво більший обсяг (Кекстон, очевидно, доволі сильно відредагував і скоротив ці початкові спроби Мелорі — явно на користь читачеві).

Український перекладач, щоб донести до свого читача потрібний аромат старовини, відмовився від сучасного членування на абзаци (до якого вдалася, скажімо, російська перекладачка). Розповідь у його перекладі йде суцільним текстом — як у першодруковій Кекстона та в його пізніших англійських перевиданнях.

Здійснюючи неминучу архаїзацію мови, перекладач мав за орієнтир не Лукашевого «Декамерона» (хоч Боккаччо, як і Мелорі, був ранньоренесансною постаттю, але, щоб зважитися на такий експеримент, потрібно було б бути Миколою Лукашем!), а радше вже цитовану вище версію повісті Жозефа Бедьє в перекладі Максима Рильського. Крім того, Лукашеве словесне буйство, напевно, надто «переяскравило» б значно простішу за виражальними засобами оповідь «Смерті Артура». Перекладач чесно зізнається, що намагався дещо

(хоч помірно) різноманітності синонімічну бідність мови Мелорі, — дбаючи про українського читача, що повинен осилити майже тисячу сторінок роману.

Водночас цей перекладач щиро вірить: якщо його читачеві таки вистачить снаги подолати довжини й повтори розповідей про численні поєдинки й турніри в книгах про Трістрама та Ізольду, його буде сторицею винагороджено високою містикою оповіді про пошуки Святого Граалю і справжнім драматизмом, динамікою та трагічністю завершальних книг про любов Ланселота і Гвіневери та про смерть Артура.

І нехай тоді цей читач, дійшовши до заключних речень: *«Я прошу всіх вас, шляхтичі та шляхтянки, що прочитали цю книгу від початку й до кінця, молитися за мене, поки я живий, щоб Господь послав мені жадане визволення. А коли я помру, то прошу молитися за мою душу»*, — виконає це прохання розбишаки, лицаря, в'язня й письменника сера Томаса Мелорі.

Максим Стріха

THE BIRTH LIFE AND ACTS OF KING ARTHUR OF HIS
NOBLE KNIGHTS OF THE ROUND TABLE THEIR
MARVELLOUS ENQUESTS AND ADVENTURES
THE ACHIEVING OF THE SAN GREAL
AND IN THE END LE MORTE DAR-
THUR WITH THE DOLOUROUS
DEATH AND DEPARTING
OUT OF THIS WORLD
OF THEM ALL.

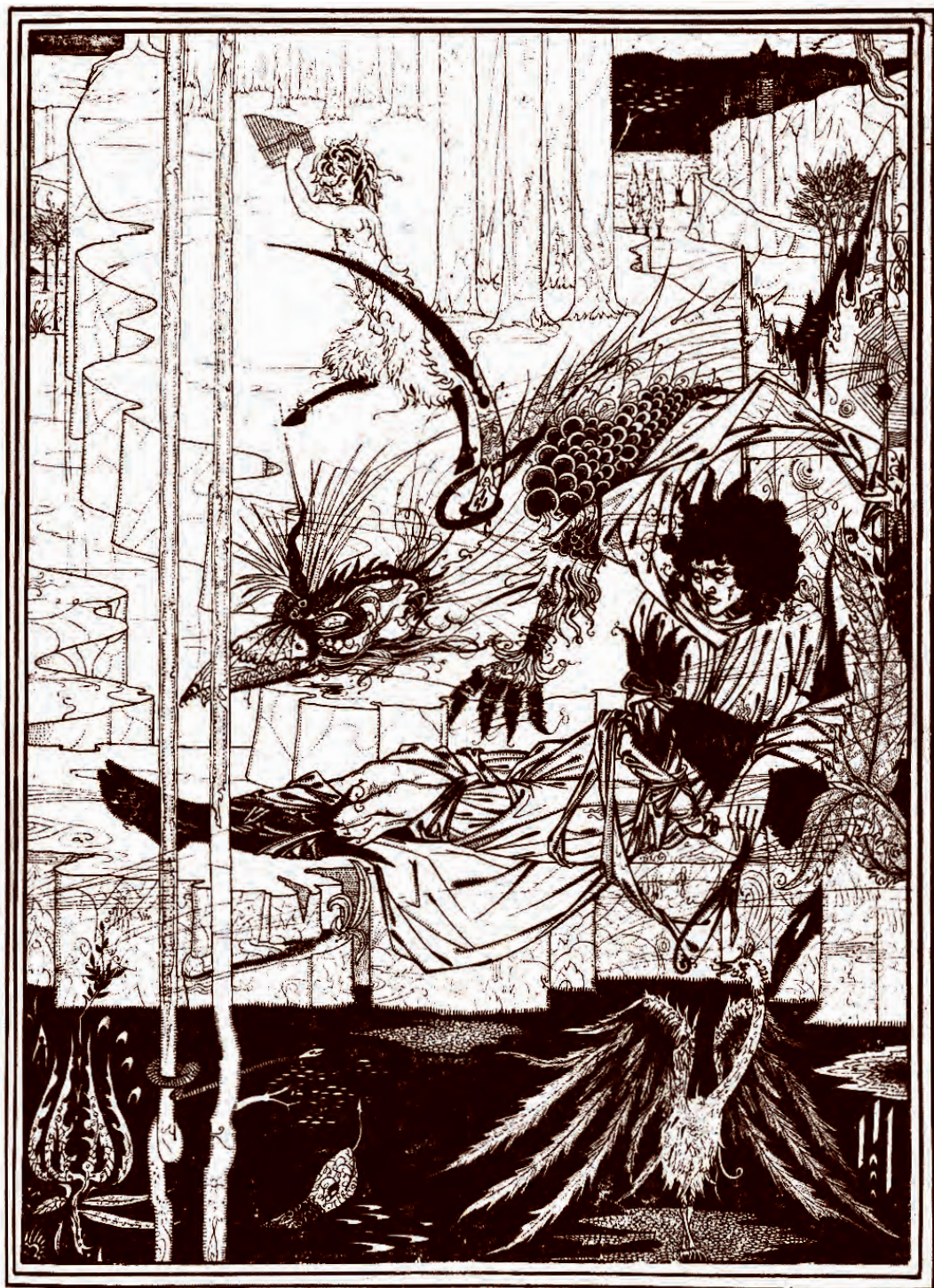
THE TEXT AS WRITTEN BY SIR
THOMAS MALORY AND IMPRINTED BY
WILLIAM CAXTON AT WESTMINSTER THE YEAR
MCCCCLXXXV TRANSLATED AND TRANSCRIBED IN UKRAINIAN BY
THE LEARNED DR MAKSYM STRIKHA AND IMPRINTED IN THE TOWN OF TERNOPIL
WITH MANY ORIGINAL DESIGNS BY AUBREY BEARDSLEY IN THE YEAR OF MMXXI.

НАРОДЖЕННЯ, ЖИТТЯ ТА ДІЯННЯ КОРОЛЯ АРТУРА ТА
ЙОГО БЛАГОРОДНИХ ЛИЦАРІВ КРУГЛОГО СТОЛУ,
ЇХНІ ДИВОВИЖНІ ПОДВИГИ Й ПРИГОДИ
ПІД ЧАС ПОШУКІВ СВЯТОГО ГРААЛЯ,
А НАСАМКІНЕЦЬ СМЕРТЬ АРТУРА
ТА СМУТНИЙ ЗАГИН
І СХОДЖЕННЯ З
ЦЬОГО СВІТУ
ЇХ УСІХ.

ОПОВІДЬ, НАПИСАНА СЕРОМ
ТОМАСОМ МЕЛОРІ ТА ВИДРУКУВАНА
ВІЛЬЯМОМ КЕКСТОНОМ У ВЕСТМІНСТЕРІ РОКУ
MCCCCLXXXV, А ПО-УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКАЗАНА
ТА ВИТЛУМАЧЕНА ПРОФЕСОРОМ МАКСИМОМ СТІХОЮ ТА ВИДАНА
В МІСТІ ТЕРНОПОЛІ З БАГАТЬМА РИТИНАМИ ОБРІ БЕРАСЛАЄЯ РОКУ MMXXI.

Як король Артур узяв Фікливого звіра
й вельми йому подивувався

Коли упорядкував я та видрукував різноманітні історії як на поживу розуму, так і про всілякі вікопомні вчинки та звершення великих войовників та володарів, та ще певні книги з напучуваннями та про віровчення, багато різних благородних шляхтичів королівства Англії приходили до мене й багато разів допитувалися, чом не склав я і не надрукував благородної оповіді про Святий Грааль і про найславетнішого християнського короля, найпершого із трьох найкращих і найзаслуженіших християн, короля Артура, найбільш гідного пам'яті з-поміж англійців та всіх християнських королів. Бо добре відомо всьому всесвітові, що було їх IX² найкращих і найзаслуженіших, а саме: троє поган, троє юдеїв і троє християнських мужів. Щодо пойменованих поган, які жили до Христового втілення, то першим із них був Гектор Троянець, що оповіді про нього збереглися і в піснях, і в прозі; другий Олександр Великий, а третій Юлій Цезар, цісар Римський, що оповіді про них усім добре відомі і є в усіх. А щодо трьох юдеїв, які також жили до Христового втілення, то першим із них був дука³ Ісус Навин, який привів дітей Ізраїлевих на обіцяну землю; другим Давид, цар Єрусалиму; а третім Юда Маккавейський⁴; Біблія описує всі благородні вчинки та звершення усіх трьох. Від часу ж пойменованого втілення були ще троє християнських мужів, знаних та славлених усім усесвітом, що долучилися до IX найкращих і найзаслуженіших, першим із яких був благородний Артур, чий благородні вчинки я маю намір викласти в подальшому в цій книзі; другим був

Шарлемань, чи Карло Великий, життєпис якого є в багатьох місцях і Французьчиною, і Англійщиною; а третім та останнім був Готфрід Бульйонський⁵, про чий звершення та життя склав я книгу з присвятою благородній пам'яті найяснішого володаря та короля Едварда IV⁶. Вищепойменовані благородні шляхтичі наполегливо просили мене видрукувати життєпис поименованого короля та вояownika Артура, з додаванням оповіді про його лицарів і про Святий Грааль, і про смерть та кончину поименованого Артура; стверджуючи, що я мусив би скоріше видрукувати опис його благородних звершень і звияг, аніж Готфріда Бульйонського чи когось іншого з восьми, бо він був мужем, народженим у цьому королівстві, і він королював і володарював тут-таки.

І що було вже Французьчиною багато різних та благородних томів про нього і про його лицарів. І відказував я їм, що різні люди вважають, наче не було такого Артура, і що всі книги, понаписувані про нього, то тільки байки та вигадки, бо деякі літописи нічого не згадують ані про нього, ані про його лицарів. На те вони заперечували, і один особливо гостро, що той, хто говоритиме, наче ніколи не було короля на ймення Артур, впадатиме у великий нерозум і сліпоту; бо він казав, що є багато свідчень протилежного. Найперше можна побачити його надгробок у монастирі в Гластонбері; а в «Поліхроніконі», книга п'ята, розділ шостий, і книга шоста, розділ XXIII, ідеться, де було поховане його тіло, а потім віднайдене й перенесене до вищепойменованого монастиря. І в історії Бокаса, в книзі «De casu principum», є частина його благородних учинків і його загибель. Також і Гальфрідус⁷ у своїй Брутовій книзі викладає його життя. І в різних місцях Англії є, і довіку буде багато пам'яток, що свідчать про нього, а також і про його лицарів. Насамперед, у Вестмінстерському абатстві, у раці святого Едварда зберігся відбиток його печатки на червоному сургучі в оправі з берилу, на котрому написано: *Patricius Arthurus, Britannie, Gallie, Germanie, Dacie, imperator*⁸. Потім, у Дуврському замку, можна побачити череп Гавейна і плащ Кардока; а Вінчестері — Круглий Стіл⁹; а в інших місцях — Ланселотів меч та багато інших речей. З огляду на те все, не може чоловік при розумі казати, наче не було в цій землі короля на ймення Артур. Бо в усіх краях християнських та невірницьких його шанують і ставлять серед IX найзаслуженіших, і поміж християнських мужів найпершим. Та проте про нього більше говорять за морем, аніж в Англії, і книги написано про нього Голландською, Італійською, Іспанською, Грецькою, а не тільки Французькою. Однак свідчення й пам'ятки про нього зберігаються в Валлії, в місті Камелот¹⁰, де великі камені, чудесні вироби із заліза, що лежать під землею, і королівські склепіння зріли багато з тих, що й нині живі. Тому аж дивно, як мало прославлений він у власній країні; хіба що у відповідності до Божого слова, що немає пророка в своїй вітчизні. І тому, зваживши на всі перелічені вище речі, я вже не наслідуювався заперечувати, що

жив такий благородний король, званий Артуром, пошановуваний серед IX найславетніших найпершим і головним серед мужів-християн, про якого із його благородними лицарями написано багато благородних томів Французчиною, які я бачив і прочитав за морем і яких немає в нашій рідній мові, а багато є Валлійською, а також Французькою; є дещо й Англійською, але не все. А тому все те, що було переказано нещодавно коротко Англійщиною, я, за моїм простим розумінням, що дав мені Бог, за сприяння й напучування благородних лордів та шляхтичів, надумав надрукувати в книзі про благородні діла пойменованого короля Артура та його лицарів, за рукописом, мені принесеним, а той рукопис сер Томас Мелорі склав за декотрими Французькими книжками, переклавши їх Англійською. І я, за тим рукописом, пустив книгу в друк, аби люди шляхетні могли побачити й прочитати про благородні лицарські звершення, про гідні та добрі справи, що їх певні лицарі чинили за давніх днів, за які було їх укрито славою, і як негідних було покарано, поганьблено і зведено нанівець; і тому смиренно благаю я благородних лордів та пань, і людей всіх решти станів, хоч якими є їхні статки та стан, аби, узявши й прочитавши пойменовану книгу та працю, взяли звідти у пам'ять добрі та чесні справи і їх наслідували. Тут знайдуть вони багато веселих та втішних оповідей, благородних та вславлених виявів людинолюбства, шляхетності й честі. Бо в ній змальовано благородне лицарство, витонченість, людинолюбство, доброзичливість, стійкість, любов, дружбу, боягузтво, убивство, ненависть; чесноту і гріх. Наслідуйте добре, уникайте злого, і вона подарує вам славу і добре ім'я. Буде читання цієї книги приємне для провадження часу, а брати чи ні на віру все те, що в ній міститься, ви вільні самі; але написано її нам на науку; бо застерігає вона супроти зла та гріха, і закликає перебувати в чесноті, яка дозволить заслужити добре ім'я та славу в цьому житті; а після цього короткого і минутого життя перейти до вічної втіхи у небесах, що дає нам Той, хто царює на небесах у трьох особах. Амінь.

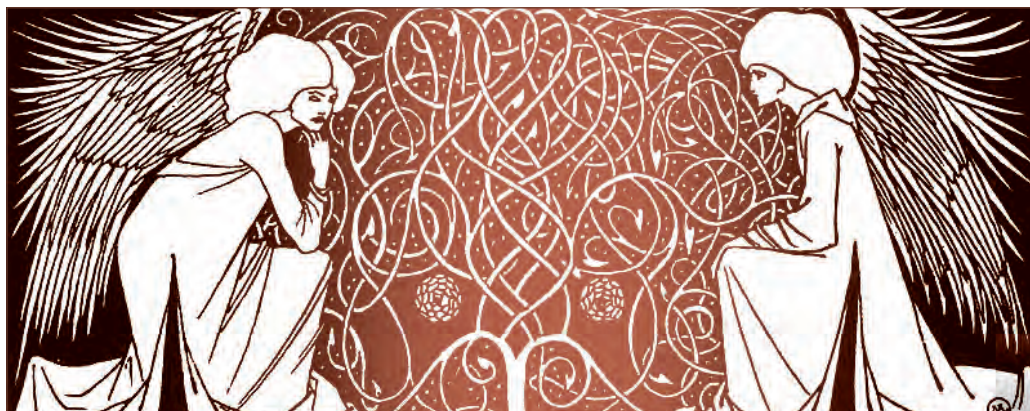
ПЕРЕДНЄ СЛОВО ВІЛЬЯМА КЕКСТОНА ДО ЧИТАЛЬНИКІВ-ХРИСТІЯН

Випускаючи в світ пойменовану книгу, яку призначено всім благородним володарям, лордам та леді, шляхтичам і шляхтянкам, які бажатимуть прочитати чи почути благородну та втішну оповідь про великого войовника і незрівнянного володаря короля Артура, що був свого часу королем цього благородного королівства, тоді званого Британією, я, Вільям Кекстон, простолюдин, подаю цю книгу так, як її друком набрано. Йтиметься в ній про благородні вчинки, військову звитягу, лицарство, вірність, стійкість, людинолюбство, любов, витончене поведження, правдиву великодушність,

із багатьма дивовижними розповідями та пригодами. Щоби зміст цього тому був зрозуміліший, я розділив його на XXI книгу, а кожну книгу на розділи, як далі буде, з Божою допомогою, перелічено. Перша книга оповідає, як Утер Пендрагон зародив благородного войовника короля Артура, і містить XXV розділів. Друга книга оповідає про Баліна, благородного лицаря, і містить XIX розділів. Третя книга оповідає про шлюб короля Артура із королевою Гвіневерою та про інші речі і містить XV розділів. Четверта книга про те, як загинув Мерлін і як вороги пішли на короля Артура, і містить XXVIII розділів. П'ята книга оповідає про перемогу над цісарем Луцієм і містить XII розділів. Шоста книга оповідає про сера Ланселота, сера Ліонеля і про дивовижні пригоди, і містить XVIII розділів. Сьома книга оповідає про благородного лицаря сера Гарета, що його сер Кей прозвав Бомейном, і містить XXXVI¹¹ розділів. Восьма книга оповідає про народження сера Трістрама, благородного лицаря, і містить XLI розділ. Книга IX оповідає про лицаря, якого сер Кей прозвав Драна Свитка, а також про сера Трістрама, і містить XLIV розділи¹². Книга X оповідає про сера Трістрама та про інші дивовижні пригоди і містить LXXXVIII розділів. Книга XI оповідає про сера Ланселота й сера Галахада і містить XIV розділів. Книга XII оповідає про сера Ланселота і його безум та містить XIV розділів. Книга XIII оповідає, як сер Галахад перший прибув до двора короля Артура і як тривали пошуки Святого Грааля, і містить XX розділів. Книга XIV оповідає про пошуки Святого Грааля і містить X розділів. Книга XV оповідає про сера Ланселота і містить VI розділів. Книга XVI оповідає про сера Борса і про його брата сера Ліонеля і містить XVII розділів. Книга XVII оповідає про Святий Грааль і містить XXIII розділи. Книга XVIII оповідає про сера Ланселота та королеву і містить XXV розділів. Книга XIX оповідає про королеву Гвіневеру та сера Ланселота і містить XIII розділів. Книга XX описує найсумнішу смерть Артура і містить XXII розділи. Книга XXI описує його останню виправу і те, як сер Ланселот прибув помститися за його смерть, і містить XIII розділів. Загалом тут є XXI книга і V сотень та VII розділів¹³, які далі йтимуть один по одному.

ПОВІСТЬ ПРО
КОРОЛЯ АРТУРА
ТА ЙОГО БЛАГОРОДНИХ ЛИЦАРІВ
КРУГЛОГО СТОЛУ¹

КНИГА I

Розділ I

ЯК УТЕР ПЕНДРАГОН² ПОСЛАВ ПО ДУКУ КОР-
НУОЛЬСЬКОГО ТА ІГРЕЙНУ, ЙОГО ДРУЖИНУ,
ТА ПРО ТЕ, ЯК ВОНИ НЕЖДАНО ВІДІХАЛИ³.

ак сталося в дні благородного Утера Пендрагона, як королював він та правив в Англії, що був благородний і могутній дука в Корнуолі, який довший час ворогував супроти нього, а звався той дука дукою Тінтажельським⁴; отож одного разу послав король Утер по того дуку і наказав йому прийти та взяти з собою дружину, бо казали про неї, що вона на диво вродлива пані, та ще й вельми мудра, а на ймення звалася вона Ігрейна. А коли дука з дружиною прибув до короля, то стараннями

високих лордів вони помирилися, і королю дуже припала до вподоби й полюбилася та пані, тож прийняв він її із великою пишнотою, і забажав лягти з нею. Та була вона жінка вельми доброчесна й не піддалася королю. І тоді вона заговорила до дуки, свого дружини, й сказала: «Я гадаю, що нас покликано на те, аби мене збезчестити, а тому, мій муже, я раджу виїхати звідси, не гаючись, і тоді за ніч ми дістанемося до нашого власного замку»⁵. І, як вона сказала, так вони і відїхали, і ні король, ні жоден із його ради не відали про цей відїзд. І щойно король Утер довідався про їхнє раптове відбуття, то запалав великим гнівом. І прикликав він до себе своїх найближчих радників, і оповів їм про нежданий відїзд дуки з дружиною. І порадили вони йому послати навздогін дуги з дружиною суворе веління знов прибути, а коли він того наказу не послухає, то король зможе чинити на власний розсуд і рушити на дуку нищівною війною. Так і вчинили, і посланці почули відповідь, а відповідь та була коротка: ані дука, ані його дружина не повернуться. І запалав король страшенним гнівом. А тоді король звелів переказати йому ясно, аби він лаштувався й готувався, бо не мине й сорока днів, як він дістанеться до нього і в найміцнішому з його замків. І почувши цю пересторогу, приготував та облаштував дука два міцні замки, що перший був Тінтажель, а другий називався Терабель⁶. Отож свою дружину, пані Ігрейну, розмістив він у замку Тінтажель, а сам розмістився в замку Терабель, звідки було багато бічних виходів назовні. Тоді підійшов стрімко король Утер із великим військом і обложив замок Терабель, і розклав багато шатер. І була поміж двома ними велика січа, і багато людей полягло. Тоді від страшного гніву і від великої любові до прегарної Ігрейни король Утер занедужав. Прийшов до короля Утера благородний лицар сер Ульфїус⁷ і запитав короля, чому той нездужає. «Я нездужаю від гніву і від любові до прегарної Ігрейни, і не можу одужати». — «Гаразд, мій пане, — мовив сер Ульфїус, — я знайду Мерліна⁸, і він дасть вам ліки, від яких утішиться ваше серце». З тим Ульфїус рушив на пошуки і щасливим випадком стрів Мерліна в жебрацькому дранті. І спитав Мерлін Ульфїуса, кого той шукає. А той відповів, що нема йому до того діла. «Гаразд, — відказав Мерлін, — знаю, кого ти шукаєш, бо шукаєш ти Мерліна, отож не шукай далі, бо він — це я, і коли король Утер щедро винагородить мене і присягнеться сповнити моє бажання, яке більше слугуватиме його честі й вигоді, аніж моїй, то зроблю я так, що і його бажання цілком сповниться». — «За це я ручаюся, — мовив Утер, — і кожне твоє розумне бажання буде виконано». — «Гаразд, — відказав Мерлін, — він дістане те, чого бажає, тому, — так говорив Мерлін, — їдь своєю дорогою, а я не забарюся прибути тобі вслід».

ЯК УТЕР ПЕНДРАГОН ВОЮВАВ ІЗ КОР- НУОЛЬСЬКИМ ДУКОЮ І ЯК ЗА СПРИ- ЯННЯ МЕРЛІНОВОГО ЛІГ ВІН ІЗ ДУКО- ВОЮ ДРУЖИНОЮ І ЗАРОДИВ ІЗ НЕЮ АРТУРА.

Тоді зрадів Ульфійус і помчав до ко-
роля Утера, і повідав йому, що зу-
стрівся із Мерліном. «Де він?» — запитав
король. «Володарю, — відказав Ульфійус, —
він не забариться». І побачив Ульфійус, що Мерлін уже стоїть при вході до шатра.
І тоді наказано було Мерліну наблизитися до короля. Коли побачив його король
Утер, то гречно привітав. «Володарю, — промовив Мерлін, — я знаю всі таєм-
ниці вашого серця; тож присягніться, що ви як правдивий, від Бога помазаний
король сповните моє бажання, і ви отримаєте те, чого бажаєте самі». І присяг-
нув король на чотирьох Євангеліях. «Володарю, — сказав Мерлін, — ось чого
я хочу: першої ночі, коли ви ляжете з Ігрейною, зачнете ви з нею дитя; і коли
воно народиться, віддайте його мені, аби я його виплекав, бо ж буде це вам
на славу й дитині на користь, якщо лиш буде вона того варта». — «Я пристаю
на це, — мовив король, — нехай усе буде по-твоєму». — «Тож приготуйтеся, —
сказав Мерлін, — цієї ночі ви ляжете з Ігрейною в замку Тінтажель, і будете ви
наче дука, її чоловік⁹. Ульфійус прибере подобу сера Брастіаса, одного з лицарів
дуки, а я буду наче лицар Йорданус, ще один з лицарів дуки. Але стережіться:
не заходьте в розмову ані з нею, ані з її людьми, а скажіть, що ви нездужаєте,
і поспішіть лягти в ліжку, і не підводьтеся зранку, аж поки я не прийду по вас,
бо замок Тінтажель не далі, як за десять миль звідси». Але дука Тінтажельський
побачив, як відїздили вони з-під обложеного Терабелю, і тієї ночі вийшов він із
замку, аби вдарити на воїнів короля. І в тій виправі дука сам був убитий ще до
того, як король дістався замку Тінтажель. Отож, уже по дуковій смерті, король
ліг з Ігрейною через три години по тому, як дука вмер, і зародив із нею Арту-
ра¹⁰ тієї самої ночі; а коли розвидніло, Мерлін з'явився до короля і звелів йому
збиратися; тож той поцілував леді Ігрейну і відбув із великим поспіхом. А коли
прочула леді про те, що дуку, її чоловіка, вбито ще до того, як король Утер при-
був до неї, то дуже здивувалася, хто то міг лягти із нею в подобі її пана; тож вона
горювала потайки, але мовчала. І тоді всі барони спільно почали благодіяти короля
відновити мир поміж ним та леді Ігрейною. Дав їм король на те свою згоду, бо
любо йому було замиритися із нею. Отож звірився король на Ульфійуса як на по-
середника поміж ними двома, і за того посередництва вони вдвох замирилися.
«Тепер усе буде гаразд, — мовив Ульфійус, — наш король — жвавий лицар і ще

парубок, а моя леді Ігрейна — прегарна пані; то була б велика радість для нас і втіха для короля зробити її своєю королевою». Всі з тим погодилися і донесли таку думку до короля. А він, як справдешній жвавий лицар, пристав на те всім своїм серцем, тому з усім можливим поспіхом вони обвінчалися того ж ранку з великою радістю та втіхою. Король Лот Ловтанський¹¹ та Оркнейський пошлюбив Марґаузу, що стала матір'ю Ґавейнові. А король Нентрес із землі Ґарлот пошлюбив Гелейну. Все це було зроблено на бажання короля Утера. А третю сестру — Фею Морґану¹² — віддали до монастирської школи, і там вона багато дечого навчилася, тож знала всі таємниці некромантії, а опісля пошлюбила короля землі Ґор Уріенса, що був батьком сера Івейна Білорукого.

**ПРО НАРОДЖЕННЯ КОРОЛЯ АРТУРА,
ПРО ЙОГО ВИХОВАННЯ І ПРО СМЕРТЬ
КОРОЛЯ УТЕРА ПЕНДРАґОНА, І ПРО ТЕ,
ЯК АРТУРА БУЛО ОБРАНО НА КОРОЛЯ,
І ПРО ДИВОВИЖНИЙ ЧУДЕСНИЙ МЕЧ,
ВИЙНЯТИЙ З КАМЕНЯ ПОЙМЕНОВА-
НИМ АРТУРОМ.**

Потому королева Ігрейна робилася щодня важча й важча, і як минуло пів року, король Утер, лежачи обік своєї королеви, запитав її в ім'я клятви, що вона йому склала, чиє дитя вона носить у тілі. Королева ж у гіркій розгубі не відала, що

їй казати. «Не бійтеся, — мовив король, — відкрийте мені правду, і, присягаюся власним життям, я любитиму вас іще більше». — «Володарю, — відповіла вона, — я відкрию вам правду. Тієї ночі, коли помер був мій чоловік, у саму годину його смерті прибув до Тінтажелю хтось, подібний до нього мовою і подобизною, разом із двома лицарями, подібними до його лицарів Брастіаса та Йордануса, і я пішла з ним до ліжка, як годилося мені чинити з моїм чоловіком, і тієї ж самої ночі, за що я готова відповісти перед Богом, заклунулося в мені дитя». — «Правда, — промовив король, — усе, що ви кажете, бо то я сам прибув у його подобизні, і через те не страшіться, бо то я батько дитини». І він оповів їй усе, як воно сталося на пораду Мерліна. І вельми зраділа королева,

коли довідалася, хто батько її дитини. Скоро по тому прибув Мерлін до короля і сказав: «Володарю, вам слід подбати про виховання вашої дитини». — «Як ти бажаєш, — відповів король, — нехай так воно й буде». — «Гаразд, — промовив Мерлін, — я знаю в цій землі одного з ваших лордів, чоловіка правдивого й вірного, тож він виховає вашу дитину; його ймення — сер Ектор, і в нього є прегарні посілости в багатьох частинах Англії та Валлії. Тож пошліть по того лорда сера Ектора, почніть із ним розмову і самі скажіть йому, аби він, в ім'я своєї любові до вас, віддав власне дитя іншій жінці-годувальниці, а його дружина нехай годуватиме ваше¹³. Тож коли народиться ця дитина, нехай її винесуть мені, ще не похрещену, потайки через тильну замкову хвіртку». Як визначив Мерлін, так усе і зробили; і коли сер Ектор прибув, то присягнув королю виплекати його дитину, як король того бажав, і пообіцяв король серу Ектору велику винагороду. Тож коли королева розродилася, король наказав двом лицарям і двом дамам взяти дитину, сповиту в золототкані одежі, «і віддати її злидареві, якого ви стрінете біля тильної хвіртки замку». Так дитину віддали Мерліну, а він поніс її до сера Ектора, охрестивши в святого чоловіка, що нарік її Артуром; і дружина сера Ектора годувала її своєю власною груддю. Тоді через два роки занедужав король Утер на тяжку недугу, а тим часом його вороги повстали на нього і почали велику битву з його людьми, і багатьох із них повбивали. «Володарю, — сказав Мерлін, — не слід вам лежати, як ви лежите, ви повинні бути на полі бою, нехай навіть везимуть вас коні на повозі, інакше ви ніколи не подолаєте своїх ворогів, а, прибувши туди, ви здобудете перемогу». Отож учинено все, як Мерлін замислив, і повезли короля кіньми на повозі перед великим військом назустріч його ворогам. І при Сент-Альбонсі зійшовся король із великим військом Півночі; і того дня сер Ульфїус і сер Брастіас чинили великі бойові звитяги, і люди короля Утера подолали північників у битві і багатьох повбивали, а решту змусили до втечі¹⁴. Тоді повернувся король до Лондона і дуже тішився своїй перемозі. Та невдовзі по тому занедужав він іще дужче, і три дні та три ночі лежав без мови, а всі барони тяжко зажурилися й просили Мерліна, аби дав їм добру пораду.

«Немає тут іншого засобу, — промовив Мерлін, — як покластися на волю Божу. Та дивіться, щоб усе баронство зібралося перед ним завтра, і Бог та я повернемо йому мову». Отож на завтра всі барони з Мерліном з'явилися до короля. І Мерлін гучно запитав короля Утера: «Володарю, чи стане ваш син Артур, як закінчатся ваші дні, королем над усім вашим краєм і всіма вашими володіннями?» Тоді Утер Пендрагон повернувся до нього і сказав так, що всі це почули: «Нехай будуть із ним Боже та моє благословення, і нехай молитесь він за мою душу, і нехай за честю й правом вимагає моєї корони, бо інакше позбавлю його благословення». І з тим він випустив дух. Потому його поховали,

як належить королю, а королева Ігрейна і всі барони дуже за ним побивалися. Затим довгий час перебувало королівство у великій небезпеці, бо кожний лорд обзаводився власним сильним військом, і багато хто з них хотів стати королем. Тоді Мерлін прийшов до архієпископа Кентерберійського і нарадив йому скликати всіх лордів королівства і всю збройну шляхту, аби прибули вони під страхом відлучення до Лондона саме проти Різдва, бо як Христос, що родився цієї ночі, являв був зі своєї великої ласки чудеса, прийшовши стати Царем чоловічим, так явить він ще чудо, вказавши, хто по праву має королювати над цим краєм. Отож архієпископ на пораду Мерлінову послав по всіх лордів і по всю збройну шляхту, наказавши їм з'явитися проти Різдва до Лондона. І багато з них отримали перед тим відпуст гріхів, аби їхні молитви були приємніші Господові. Отож у найбільшій церкві Лондона (чи був то Святий Павло¹⁵, чи ні, того Французька книга¹⁶ не каже) ще вдосвіта всі стани королівства й лорди зійшлися на молитву. Коли відслужили утренью й ранню обідню, то побачили на церковнім подвір'ї навпроти головного віктаря великий камінь із чотирма кутами, подібний до надгробка із мармуру, а на ньому сталеве ковадло у фут заввишки, а під ним дивовижний оголений меч, що навколо нього злотними літерами був такий напис: *Той, хто видобуде меча із каменя й з-під ковадла, той за правом народжений бути королем Англії*. Подивувалися тому люди й оповіли про все архієпископу. «Я велю всім, — мовив архієпископ, — залишатися в церкві й молитися Богу, і нехай ніхто не торкнеться меча, аж поки не закінчиться висока обідня». Коли ж відслужили всі обідні, усі лорди виійшли роздивитися той камінь та меч. І побачивши напис, деякі, що хотіли здобути корону, намагалися те зробити. Та ніхто не зумів ані видобути меча, ані його зрушити. «Тут ще немає того, — промовив архієпископ, — хто здобуде собі меча, та, поза сумнівом, Бог нам його ще вкаже. Ось моя ухвала, — сказав архієпископ, — поставмо тут десять лицарів, мужів доброї слави, аби вартували цей меч». Так і зробили, і закликали кожного чоловіка, аби спробував видобути того меча. А на Новий рік влаштували баронам герці з турніром¹⁷, аби всі лицарі могли стати там на двобій і на змагання. І все те зробили, аби зібрати разом лордів і простолюду, бо архієпископ вірив, що Господь укаже на того, хто здобуде меча. Отож у день Нового року виїхали барони в поле — хто на двобій, а хто позмагатися з усіма. Так сталося, що сер Ектор, який мав велику посілість під Лондоном, приїхав на змагання, а з ним приїхав сер Кей, його син, і юний Артур, що був йому молочним братом; а сера Кея висвятили на лицаря на попередній День Усіх Святих¹⁸. Та коли приїхали вони на турнір, то сер Кей побачив, що в нього немає меча, бо він лишився в батьковім домі, і став він просити юного Артура поїхати по його меч. «З охотою», — відказав Артур і помчав по меч; але коли дістався додому, то пані та вся челядь уже поїхали дивитися на змагання.

Тоді Артур розгнівався і сказав собі: «Поїду на церковне подвір'я і візьму меч, що стирчить із каменя, бо ж мій брат сер Кей не може лишатися сьогодні без меча!» Приїхавши на церковне подвір'я, Артур спішився і прив'язав коня до огорожі, а тоді пішов до шатра варті, але там не було нікого з лицарів, бо всі рушили на змагання; тож він узяв меч за руків'я і легко й різко висмикнув його із каменя, скочив на коня і поїхав до свого брата сера Кея, і вручив йому меч. І щойно сер Кей побачив того меч, як зразу ж зрозумів, що то меч із каменя; тож він поїхав до свого батька сера Ектора і промовив: «Сер, гляньте, ось він, той меч із каменя; отже, я маю королювати в цім краї». Коли побачив сер Ектор того меча, то знов повернув і поїхав до церкви, і там усі троє спішилися, і він тоді наказав серу Кею присягнути на Писанні, як той меч опинився в нього. «Сер, — сказав сер Кей, — від мого брата Артура, бо то він привіз його мені». — «Як ви добули цього меча?» — спитав Ектор Артура. «Сер, я розкажу вам. Коли я повернувся додому по братів меч, там я вже не застав нікого, хто віддав би мені того меча, тож я подумав, що мій брат Кей не може лишатися без меча, поїхав швидко сюди і висмикнув його з каменя без жодного зусилля». — «А чи не бачили ви тут лицарів при мечі?» — спитав сер Ектор. «Ні», — відповів Артур. «Тепер я розумію, — промовив сер Ектор до Артура, — що ви повинні бути королем цього краю». — «Чому саме я? — запитав Артур. — І з якої саме причини?» — «Сер Артур, — відповів сер Ектор, — така воля Божа, бо не було жодної людини, яка б могла видобути цей меч, окрім законного короля цього краю. Тепер покажіть мені, чи ви можете вкласти меч назад, і видобути його звідти знову». — «Тут немає нічого складного», — сказав Артур і вклав меч в камінь. Намагався сер Ектор видобути звідти меча, але марно.

ЯК КОРОЛЬ АРТУР ВИДОБУВ МЕЧА ДЕКІЛЬКА РАЗІВ.

«А тепер спробуйте ви», — наказав сер Ектор серу Кею. І той потягнув меч, що є сили, та йому цього не вдалося. «А тепер вам пробувати», — промовив сер Ектор до Артура. «Охоче», — відказав Артур і видобув його без зусилля. Тоді опустився сер Ектор навколішки і сер Кей так само. «Горе мені! — промовив Артур. — Мій любий батьку, мій брате, навіщо ви колінкуєте переді мною?» — «Ні, ні, мій пане Артуре, це не так, я ніколи не був ані вашим батьком,

ані кривним родичем, та добре бачу нині, що ви — ще вищої крові, аніж я гадав». І тоді сер Ектор розповів йому все, як його було взято на виховання, з чієї волі, як привіз його Мерлін. І тяжко застогнав Артур, коли зрозумів, що сер Ектор не був йому батьком. «Сер, — спитав сер Ектор Артура, — чи будете ви мені ласкавим і добрим володарем, як станете королем?» — «Інакше буде мені ганьба, — відповів Артур, — бо вам я понад усіх на світі зобов'язаний, а також моїй добрій пані та матері вашій дружині, яка наче власну дитину плекала мене й доглядала; і якщо навіть з волі Божої зроблюся я королем, як ви кажете, то можете просити в мене всього, що мені під силу, і я не відмовлю вам; Боже збав, аби я вам колись відмовив». — «Сер, — промовив сер Ектор, — я проситиму у вас тільки про те, аби ви призначили вашого молочного брата сера Кея сенешалем¹⁹ усіх ваших земель». — «Це буде зроблено, — відповів Артур, — присягаюся власним життям, і ніхто інший не посяде тієї служби, поки він та я будемо жити». Потому пішли вони до архієпископа і розповіли, як той меч було видобуто і хто це зробив. А на дванадцятий день²⁰ зійшлися ще раз усі барони, аби той, хто схоче, спробував видобути меча. Та всі старалися марно, і тільки Артур знову зумів це зробити; і тут багато значних лордів запали у гнів і казали: «Буде велика ганьба всім нам, як королівством правитиме хлопець, народжений без високої крові в жилах». І почалася велика чвара, і вирішено було відкласти усе до Стрітіння²¹, коли всі барони зберуться знову. І десятьом лицарям наказано було вартувати той меч удень і вночі; тож вони зробили шатро понад каменем і мечем, і повсякчас вартували по п'ятеро. І на Стрітіння з'їхалося ще більше значних лордів, що намагалися заволодіти мечем, але кожен — марно. І все те, що зробив Артур на Різдво, зробив він і на Стрітіння, і видобув того меча без зусиль, і розгнівилися барони тяжко, і відклали все до світлого свята Великодня. Та, як робив Артур усе доти, так зробив те і на Великдень, але однак деякі з найзначніших лордів лютували, що Артур королюватиме над ними, і відклали все до Клечальної Неділі²². І тоді архієпископ Кентерберійський, за Мерліновим напучуванням, звелів зібрати найкращих, які тільки є, лицарів, тих лицарів, яких король Утер Пендрагон за життя найбільш любив і яким найбільш вірив; і приставлено було до Артура таких лицарів, як сер Бодуїн Бретонський, сер Кей, сер Ульфріус та сер Брастіас; і всі вони, а також багато інших повсякчас були із Артуром аж до Трійці.

ЗМІСТ

«Смерть Артура» Томаса Мелорі: роман і навколо нього (декілька слів від перекладача). <i>М. Стріха</i>	3
Передмова	23
Переднє слово Вільяма Кекстона до читальників-християн	25

ПОВІСТЬ ПРО КОРОЛЯ АРТУРА ТА ЙОГО БЛАГОРОДНИХ ЛИЦАРІВ КРУГЛОГО СТОЛУ

Книга I

Розділ I. Як Утер Пендрагон послав по дуку Корнуольського та Ігрейну, його дружину, та про те, як вони неждано відїхали.	29
Розділ II. Як Утер Пендрагон воював із Корнуольським дукою і як за сприяння Мерлінового ліг він із дуковою дружиною і зародив із нею Артура.	31
Розділ III. Про народження короля Артура, про його виховання і про смерть короля Утера Пендрагона, і про те, як Артура було обрано на короля, і про дивовижний чудесний меч, виїнятий з каменя поійменованим Артуром.	32
Розділ IV. Як король Артур видобув меча декілька разів.	35
Розділ V. Як Артура було короновано і кого він призначив на уряди	38
Розділ VI. Як король Артур влаштував на Зелену Неділю у Валлії велику учту і які лицарі та королі прибули на ту учту.	38
Розділ VII. Про першу війну, яку провадив король Артур, і про те, як він переміг у битві і подолав своїх ворогів.	40
Розділ VIII. Як Мерлін порадив королю Артуру покликати короля Бана та короля Борса і яку ті дали військову пораду.	41
Розділ IX. Про великий турнір, влаштований королем Артуром та двома королями Баном і Борсом, і як вони переїхали через море.	43
Розділ X. Як одинадцяттеро королів зібрали велике військо супроти Артура.	44
Розділ XI. Про сон, що наснився Королю із сотнею лицарів.	45
Розділ XII. Як одинадцяттеро королів з їхнім військом билися проти короля Артура і його війська, і про багато військових подвигів.	46
Розділ XIII. Ще про ту саму битву.	48
Розділ XIV. Ще про ту ж битву.	49
Розділ XV. Ще про ту ж битву, і як Мерлін поклав їй край.	51
Розділ XVI. Як король Артур, король Бан і король Борс порятували короля Лодегранса, та про інші пригоди.	53
Розділ XVII. Про те, як король Артур прибув до Карліона, і про його сон, де він бачив Рикливого звіра.	55
Розділ XVIII. Як король Пеллінон взяв Артурового коня і далі гнався за Рикливим звіром і як Мерлін зустрівся із королем Артуром.	56

Розділ XIX. Як Ульффіус оскаржив королеву Ігрейну, матір короля Артура, в зраді і як прибув лицар, що прагнув помститися за смерть свого пана.	57
Розділ XX. Як Гріфлета висвячено на лицаря і як він став на двобій із незнаним лицарем.	58
Розділ XXI. Як дванадцяттеро лицарів прибули з Риму і зажадали від короля Артура данини з цієї землі і як король Артур бився з незнаним лицарем.	59
Розділ XXII. Як Мерлін урятував королю Артуру життя і як, наславши чари на короля Пеллінора, приспав того.	61
Розділ XXIII. Як король Артур із допомогою Мерліна добув свій меч Ескалібур від Володарки Озера.	62
Розділ XXIV. Як до короля Артура дійшли звістки, що король Рієнс подолав одинадцятьох королів, і як той зажадав борода короля Артура на облямівку своєї мантиї	64
Розділ XXV. Як було послано по всіх дітей, що народилися в перший день Травня, і як Мордред урятувався.	65

Книга II

Розділ I. Про діву, яка прибула, оперезана мечем, аби відшукати мужа великої чеснотливості, який зумів би видобути того меча із піхов.	67
Розділ II. Як Балін у вбранні вбогого лицаря видобув того меча, що пізніше заподіяв йому смерть.	69
Розділ III. Як Пані озера зажадала голови лицаря, який здобув меч, чи голови дівчини.	70
Розділ IV. Як Мерлін оповів про пригоду із дівою.	72
Розділ V. Як Баліна наздогнав сер Лансеор, лицар з Ірландії, і як Балін убив його.	72
Розділ VI. Як дівка, що кохалася з Лансеором, убила себе через кохання, і Балін зустрів свого брата Балана.	73
Розділ VII. Як карлик докоряв Баліну за смерть Лансеора і як король Корнуола Марко знайшов тіла і поставив над ними гробницю.	74
Розділ VIII. Як Мерлін пророкував, що двоє найкращих лицарів світу тут битимуться, й то будуть сер Ланселот і сер Трістрам.	75
Розділ IX. Як Балін із братом, дослухавшись до поради Мерліна, захопили короля Рієнса й привезли його до короля Артура.	76
Розділ X. Як король Артур мав битву з королем Лотом Оркнейським, як Мерлін обманув короля Лота і як дванадцяттеро королів було вбито.	77
Розділ XI. Про похорон дванадцяти королів, пророцтво Мерліна й про те, як Балін завдасть свого гідного жалю удару.	79
Розділ XII. Як Засмучений лицар проїхав повз короля Артура, як Балін виїхав йому вслід і як того лицаря вбив лицар-невидимка.	80

Розділ XIII. Як Балін із дівою зустрілися з лицарем, якого було теж убито на такий самий спосіб, і як діва віддала свою кров, скоряючись звичаю замку.	81
Розділ XIV. Як Балін зустрів на учті лицаря на ім'я Ґарлон і як він убив його, аби його кров'ю зцілити сина того, в кого гостював.	82
Розділ XV. Як Балін бився із королем Пелламом і як його меч зламався, і як він здобув списа, яким завдав гідного жалю удару.	83
Розділ XVI. Як Балін визволився через Мерліна і як він порятував лицаря, що потім убив себе через кохання.	84
Розділ XVII. Як той лицар убив свою кохану разом із лицарем, що лежав із нею, а опісля убив себе своїм власним мечем, і як Балін поїхав до замку, де втратив своє життя.	85
Розділ XVIII. Як Балін зустрівся зі своїм братом Баланом і як вони повбивали один одного, того не тямлячи, аж поки не дістали смертельні рани.	86
Розділ XIX. Як Мерлін поховав двох братів Баліна й Балана в одній гробниці, й про меч Баліна.	88

Книга III

Розділ I. Як король Артур узяв і пошлюбив собі за дружину Ґвіневеру, дочку Лодеґранса, короля землі Камелард, від якого отримав він Круглий Стіл.	89
Розділ II. Як було посвячено лицарів Круглого Столу і як їхні місця благословив архієпископ Кентерберійський.	90
Розділ III. Як бідний чоловік, приїхавши на охлялій шкапі, попросив короля Артура висвятити його сина на лицаря.	91
Розділ IV. Як сера Тора було визнано сином короля Пеллінора, а Ґавейна висвячено на лицаря.	93
Розділ V. Як на весільному святі короля Артура та Ґвіневери до зали вбіг олень, а за ним тридцятаро пар хортів, і як хортиця вчепилася в оленя та її було забрано.	93
Розділ VI. Як сер Ґавейн поїхав навздогін за оленем і як двоє братів билися за оленя.	94
Розділ VII. Як оленя було загнано до замку і там убито і як сер Ґавейн убив пані.	95
Розділ VIII. Як четверо лицарів билися з сером Ґавейном та Ґахерісом, котрих було подолано, і як їм було подаровано життя на прохання чотирьох дів.	96
Розділ IX. Про те, як сер Тор гнався за лицарем із хортицею і про його пригоди на шляху.	98
Розділ X. Як сер Тор розшукав хортицю із дамою і як лицар напав на нього через поименовану хортицю.	99

Розділ XI. Як сер Тор подолав лицаря і як той позбувся голови на вимогу дами.	100
Розділ XII. Як король Пеллінор рушив услід за пані й лицарем, котрий її повіз, як та пані бажала допомогти йому і як він бився з двома лицарями за ту пані й одного з них убив найпершим ударом.	101
Розділ XIII. Як король Пеллінор визволив пані й повернув її до Камелота до двору короля Артура.	103
Розділ XIV. Про те, як король Пеллінор підслухав уночі розмову двох лицарів, лежачи в долині, та про інші пригоди.	104
Розділ XV. Як у короля Пеллінора, коли повернувся він до Камелота, взяли присягу на Святому Письмі, що він правдиво оповість про свої випробування.	105

Книга IV

Розділ I. Як Мерлін без тямі закохався в одну з озерних пани і як замкнуто його було в скелі під каменем у лісовому краї, де він і помер.	107
Розділ II. Як п'ятеро королів удерлися в цю країну, воюючи супроти короля Артура, і як король Артур вирушив супроти них.	110
Розділ III. Як король Артур повбивав п'ятох королів, а решту змусив до втечі. . .	111
Розділ IV. Як битва закінчилася раніше, аніж прибув король Пеллінор, і як король Артур заснував абатство на місці цієї битви.	112
Розділ V. Як сера Тора було обрано на лицаря Круглого Столу, а сер Баґдемаґус лишився невдоволений.	113
Розділ VI. Як король Артур, король Урієнс і сер Акколон Ґальський полювали на оленя, і про їхні дивовижні пригоди.	114
Розділ VII. Як король Артур погодився битися, щоб визволитися з в'язниці самому й визволити двадцятьох лицарів, що там були.	115
Розділ VIII. Як сер Акколон очунав біля криниці і як він погодився стати на бій з королем Артуром.	117
Розділ IX. Про двобій між королем Артуром і сером Акколоном.	118
Розділ X. Як меч короля Артура, що ним він бився, виявився зламаний, як він повернув від сера Акколона свій власний меч Ескалібур і подолав ним свого супротивника.	119
Розділ XI. Як сер Акколон зізнався в зраді Феї Моргани і як вона готувала загибель своєму братові королю Артуру.	120
Розділ XII. Як король Артур розсудив двох братів і визволив двадцятьох лицарів, і про смерть сера Акколона.	121
Розділ XIII. Як Фея Моргана хотіла вбити свого чоловіка короля Урієнса, і як її син сер Івейн врятував його.	123
Розділ XIV. Про те, як Фея Моргана тяжко побивалася по смерті сера Акколона і як вона знову викрала в короля Артура піхви.	124

Розділ XV. Як Фея Морґана порятувала лицаря, якого мали втопити, і як король Артур знов повернувся до Камелота.	125
Розділ XVI. Як озерна панна врятувала короля Артура від плаща, який мав його спопелити.....	126
Розділ XVII. Як сер Ґавейн та сер Івейн зустрілися з дванадцятьма прегарними дівами і як ті нарікали на сера Марґауза.	128
Розділ XVIII. Як сер Марґауз змагався з сером Ґавейном та сером Івейном і подолав їх обох.....	129
Розділ XIX. Як сер Марґауз, сер Ґавейн та сер Івейн зустріли трьох дів і як кожен обрав одну з них собі.	131
Розділ XX. Як лицар і карлик змагалися за пані.	132
Розділ XXI. Як король Пеллеас погодився зробитися бранцем, аби лиш бачити свою пані, і як сер Ґавейн пообіцяв йому допомогти здобути любов його пані.	134
Розділ XXII. Як сер Ґавейн прибув до пані Етарди й ліг із нею і як сер Пеллеас застав їх сонних.	135
Розділ XXIII. Як сер Пеллеас розлюбив пані Етарду чарами Панни Озера, яку він покохав на все подальше життя.	137
Розділ XXIV. Як сер Марґауз їхав зі своєю дівочою і як вони потрапили до дуки Південних Погранич.....	138
Розділ XXV. Як сер Марґауз бився із дукою і шістьма його синами й позабирав їх усіх у бран.....	139
Розділ XXVI. Як сер Івейн їхав із дівочою, якій було тричі по двадцять років, і як він здобув нагороду на турнірі.	141
Розділ XXVII. Як сер Івейн бився з двома братами й подолав їх.	142
Розділ XXVIII. Як по завершенні року всі троє лицарів і їхні три діви зустрілися біля того самого джерела.....	143

ПОВІСТЬ ПРО БЛАГОРОДНОГО КОРОЛЯ АРТУРА ТА ПРО ТЕ, ЯК ЧЕРЕЗ ВЛАСНУ ЗВИТЯГУ ЗРОБИВСЯ ВІН ЦІСАРЕМ

Книга V

Розділ I. Як дванадцяттеро старших мужів, посланців із Риму, прибули до короля Артура вимагати данини з Британського королівства.....	147
Розділ II. Як королі та лорди обіцяли королю Артуру свою підтримку та допомогу супроти Римлян.....	148
Розділ III. Як король Артур скликав парламент у Йорку і як він визначив, на який спосіб королівством правитимуть за його відсутності.....	150
Розділ IV. Як король Артур, лежачи в своїй каюті на кораблі, побачив дивовижний сон і як той сон витлумачено.	151
Розділ V. Як чоловік із того краю оповів йому про небувалого велета і як він бився з ним і подолав його.	152

Розділ VI. Як король Артур надіслав сера Ґавейна та інших до цісаря Луція, як вони зазнали нападу, але визволилися з честю.	154
Розділ VII. Як Луцій вирядив своїх вивідачів у засідку, щоб відбити полонених лицарів, і як їх було розбито.....	156
Розділ VIII. Як один із сенаторів повідомив цісарю Луцію про їхню поразку, і про велику битву поміж королем Артуром та Луцієм.....	157
Розділ IX. Як король Артур, перемігши Римлян у битві, увійшов в Аллеманію, а тоді в Італію.	159
Розділ X. Про двобій між сером Ґавейном і Сарацином, по якому той навернувся й охрестився.	160
Розділ XI. Про те, як Сарацини вискочили з лісу, щоб відбити свої череди, й про велику битву.	162
Розділ XII. Як сер Ґавейн повернувся до короля Артура із захопленими ним бранцями, як король здобув місто і як його було короновано цісарем.	163

ПРЕСЛАВНА ПОВІСТЬ ПРО СЕРА ЛАНСЕЛОТА ОЗЕРНОГО

Книга VI

Розділ I. Як сер Ланселот і сер Ліонель поїхали від двору в пошуках пригод і як сер Ліонель залишив сера Ланселота сонного й сам потрапив у бран. . .	167
Розділ II. Як сер Ектор де Моріс рушив на пошуки сера Ланселота Озерного і як його теж полонив сер Торквін.....	170
Розділ III. Як чотири королеви натрапили на сонного сера Ланселота і як чарами його було захоплено й перенесено до міцного замку.	171
Розділ IV. Як панна визволила сера Ланселота.	172
Розділ V. Як лицар застав сера Ланселота, що лежав у ліжку замість його коханої, і як сер Ланселот бився з тим лицарем.....	173
Розділ VI. Як сера Ланселота приймала дочка короля Баґдемаґуса, і як він пообіцяв допомогти її батькові.....	174
Розділ VII. Як сер Ланселот виявив себе на турнірі і як він потому зустрівся із сером Торквіном, який віз полоненого сера Ґахеріса.	175
Розділ VIII. Як сер Ланселот бився з Торквіном.....	177
Розділ IX. Як сера Торквіна було вбито і як сер Ланселот доручив серу Ґахерісу звільнити всіх бранців.....	178
Розділ X. Як сер Ланселот подорожував із панною і вбив лицаря, який кривдив жіноцтво, та простолюдина, який стеріг проїзд через міст.	179
Розділ XI. Як сер Ланселот убив двох велетів і звільнив замок.....	181
Розділ XII. Як сер Ланселот в обладунку сера Кея поклав на землю лицаря.	183
Розділ XIII. Як сер Ланселот бився з чотирма лицарями Круглого Столу й подолав їх.....	184
Розділ XIV. Як сер Ланселот увійшов слідом за хортицею до замку, де побачив мертвого лицаря, і як опісля панна зажадала від нього зцілити її брата.....	185

Розділ XV. Як сер Ланселот дістався Пропашої Каплиці й роздобув там з мертвого тіла меч та клапоть полотна.	186
Розділ XVI. Як сер Ланселот на прохання пані рятував ловецьку соколицю і як сам потрапив у пастку.	189
Розділ XVII. Як сер Ланселот зупинив лицаря, який переслідував власну дружину, щоб убити її, і що він сказав йому.	190
Розділ XVIII. Як сер Ланселот прибув до двору короля Артура і там ознаймив про свої благородні звитяги та звершення.	192

ПОВІСТЬ ПРО СЕРА ҐАРЕТА ОРКНЕЙСЬКОГО НА ПРИЗВИСЬКО БОМЕЙН

Книга VII

Розділ I. Як Бомейн з'явився при дворі короля Артура й зажадав від короля Артура виконати три його бажання.	195
Розділ II. Як сер Ланселот і сер Ґавейн гнівалися через те, що сер Кей насмівся з Бомейна, і як панна просила, щоб лицар став в оборону дами.	197
Розділ III. Як Бомейн зажадав стати на двобій і йому було це дозволено; і як він зажадав, щоб на лицаря його висвятив сер Ланселот.	198
Розділ IV. Як Бомейн від'їхав і як він здобув спис та щит сера Кея; а також як він змагався в двобої з сером Ланселотом.	199
Розділ V. Як Бомейн назвав своє ім'я серу Ланселоту, а той висвятив його на лицаря, і як Бомейн нагнав панну.	200
Розділ VI. Як сер Бомейн бився й убив двох лицарів на броді.	201
Розділ VII. Як сер Бомейн бився із Лицарем чорної долини й бився довго, аж поки той упав мертвий.	202
Розділ VIII. Як брат убитого лицаря перестрів сера Бомейна й бився з ним, та врешті-решт йому підкорився.	204
Розділ IX. Як панна повсякчас ганила сера Бомейна й не дозволяла йому сісти за один стіл із собою, називаючи його кухняним служкою.	205
Розділ X. Як третій брат, прозваний Червоним лицарем, бився супроти сера Бомейна і як сер Бомейн подолав його.	206
Розділ XI. Як сер Бомейн зазнавав від панни дошкульного поганьблення, але терпляче зносив його.	208
Розділ XII. Як сер Бомейн бився з сером Персіантом Індійським і примусив того здатися.	210
Розділ XIII. Про приятну розмову поміж сером Бомейном та сером Персіантом і про те, як він відкрив тому, що він — сер Ґарет.	211
Розділ XIV. Як обложеної пані було сповіщено сестрою про те, що вона привела лицаря їй на допомогу, та про минулі двобої.	212
Розділ XV. Як панна із сером Бомейном прибули до місця облоги й під'їхали до дерева сикомора, там сер Бомейн засурмив у ріг і лицар Червоних земель примчав із ним битися.	214

Розділ XVI. Про те, як двоє лицарів зустрілися і розмовляли, і як вони почали битися.	215
Розділ XVII. Як по довгому поєдинкові сер Бомейн подолав лицаря й замірявся вбити його, але на прохання лордів зберіг йому життя й змусив його здатися своїй дамі.	216
Розділ XVIII. Як лицар здався йому і як сер Бомейн зобов'язав його прибути до двору короля Артура і там просити про ласку в сера Ланселота.	218
Розділ XIX. Про те, як сер Бомейн поїхав до дами, але, коли прибув до замку, то браму перед ним зачинили, і про слова, які мовила йому дама.	219
Розділ XX. Як сер Бомейн поїхав визволяти свого карлика і прибув до замку, де той перебував.	220
Розділ XXI. Як сер Гарет, інакше званий сером Бомейном, став перед своєю пані та як вони зазнайомилися й любилися.	222
Розділ XXII. Як вночі з'явився збройний лицар і бився з сером Гаретом, тяжко поранивши його в стегно, і як сер Гарет зітнув йому голову.	223
Розділ XXIII. Як той самий лицар з'явився ще раз і як йому знову зітнуто голову. І як на свято Зеленої неділі всі лицарі, що їх подолав сер Гарет, прибули здаватися королеві Артурові.	224
Розділ XXIV. Як сер Ланселот і сер Гавейн вибачили йому й розпитували його, де сер Гарет.	226
Розділ XXV. Як на свято прибула королева Оркнейська і як сер Гавейн із братами підійшли просити в неї благословення.	227
Розділ XXVII. Як король Артур покликав по даму Ліонессу і як вона влаштувала при своєму замку турнір, куди скликала багатьох добрих лицарів.	228
Розділ XXVIII. Як король Артур прибув на турнір зі своїми лицарями і як дама Ліонесса гостинно прийняла їх, і про двобої лицарів.	230
Розділ XXIX. Як лицарі билися на турнірі.	232
Розділ XXX. Далі про той самий турнір.	233
Розділ XXXI. Як герольд вистежив сера Гарета і як той зник із поля.	235
Розділ XXXII. Як сер Гарет вїхав до замку й був там гостинно прийнятий і як він потім бився із лицарем та вбив його.	236
Розділ XXXIII. Як сер Гарет бився з лицарем, який утримував у своєму замку тридцятьох пань, і як він убив його.	237
Розділ XXXIV. Як сер Гавейн і сер Гарет билися один з одним і як вони впізнали один одного завдяки панні Лінетті.	238
Розділ XXXV. Як сер Гарет відкрив королю Артуру, що вони з дамою люблять одне одного, і про день їхнього весілля.	240

Розділ XXXV. Про бучні урочистості й про те, які уряди було роздано на весіллі сера Гарета й дами Ліонесси, й про великий турнір на тому самому весіллі.	241
---	-----

КНИГА ПРО СЕРА ТРІСТРАМА ЛІОНЕСЬКОГО

Книга VIII

Розділ I. Як було народжено сера Трістрама Ліонеського і як його мати померла, його народивши, й попросила перед смертю дати йому ім'я Трістрам.	247
Розділ II. Як Трістрамова мачуха добула отрути, щоб отруїти юного Трістрама.	249
Розділ III. Як сера Трістрама було послано до Франції із наставником на ім'я Говернал і як там навчився він гри на арфі, соколиних ловів та полювання.	250
Розділ IV. Як сер Маргауз прибув з Ірландії вимагати від Корнуола данини, погрожуючи війною.	251
Розділ V. Як сер Трістрам наважився стати на двобій за корнуольську данину і як та ким його було висвячено на лицаря.	252
Розділ VI. Як сер Трістрам прибув на острів для поєдинку із сером Маргаузом.	254
Розділ VII. Як сер Трістрам бився супроти сера Маргауза й подолав його і як сер Маргауз тікав до своїх кораблів.	255
Розділ VIII. Як сер Маргауз, повернувшись в Ірландію, помер від страшного удару, якого завдав йому сер Трістрам, і про рану сера Трістрама.	256
Розділ IX. Як сера Трістрама було віддано під догляд Прекрасної Ізольтди, щоб загоїти його рану.	257
Розділ X. Як сер Трістрам став переможцем на турнірі в Ірландії і там наказав серу Паломіду не носити обладунку впродовж року.	260
Розділ XI. Як королева пізнала за мечем, що то сер Трістрам убив її брата сера Маргауза, і в якій небезпеці той опинився.	261
Розділ XII. Як сер Трістрам розпрощався в Ірландії з королем Ангвісансом та Прекрасною Ізольтдою і вирушив до Корнуола.	262
Розділ XIII. Як сер Трістрам і король Марко поранили один одного через любов до лицаревої дружини.	264
Розділ XIV. Як сер Трістрам ліг із цією дамою і як її чоловік бився із сером Трістрамом.	265
Розділ XV. Як сер Блеоберіс зажадав собі найгарнішу з дам при дворі короля Марка і повіз її з собою, і як із ним билися.	266
Розділ XVI. Як сер Трістрам бився з двома лицарями Круглого Столу.	268
Розділ XVII. Як сер Трістрам бився за даму з сером Блеоберісом і як пані поставили перед вибором, з ким вона захоче піти.	269
Розділ XVIII. Як пані не схотіла їхати з сером Трістрамом, залишилася з сером Блеоберісом і зажадала, щоб її відвезли до чоловіка.	270

Розділ XIX. Як король Марко послав сера Трістрама до Ірландії по Прекрасну Ізольду і як волею випадку той опинився в Англії.	271
Розділ XX. Як королю Ангвісансу Ірландському наказано було прибути до двору короля Артура через звинувачення в зраді.....	272
Розділ XXI. Як сер Трістрам відібрав у лицаря тарчу і як Говернал розповів йому про короля Ангвісанса.	273
Розділ XXII. Як сер Трістрам бився за короля Ангвісанса і переміг свого супротивника, і як той не хотів здаватися.	274
Розділ XXIII. Як сер Бламор хотів, щоб сер Трістрам убив його, як сер Трістрам зберіг йому життя і як вони замирилися.	276
Розділ XXIV. Як сер Трістрам попросив Прекрасної Ізольди для короля Марка і як сер Трістрам з Прекрасною Ізольдою випили любовний напій.....	277
Розділ XXV. Як сер Трістрам та Прекрасна Ізольда потрапили до в'язниці і як сер Трістрам бився за вроду Прекрасної Ізольди й зітнув голову іншій пані.....	278
Розділ XXVI. Як сер Трістрам бився з сером Брюнором і в решті-решт зітнув йому голову.....	281
Розділ XXVII. Як сер Галахут бився з Трістрамом і як сер Трістрам здався йому і обіцяв приєднатися до сера Ланселота.	282
Розділ XXVIII. Як сер Ланселот зустрівся із королем Карадосом, який віз до себе сера Гавейна, і визволив сера Гавейна.	283
Розділ XXIX. Про весілля короля Марка і Прекрасної Ізольди, про її покойову шляхтянку Брагвейну і про сера Паломіда.	284
Розділ XXX. Як сер Паломід зажадав собі королеву Ізольду і як Ламбегус помчав визволяти її, і про втечу королеви Ізольди.	285
Розділ XXXI. Як сер Трістрам поїхав услід за сером Паломідом і як він знайшов його та бився з ним; і як той двобій було припинено за наказом Прекрасної Ізольди.	287
Розділ XXXII. Як сер Трістрам привіз королеву Ізольду додому, і про сварку між королем Марком та сером Трістрамом.	288
Розділ XXXIII. Як сер Ламорак бився з тридцятьма лицарями і як сер Трістрам на вимогу короля Марка поклав на землю його з коня.....	289
Розділ XXXIV. Як сер Ламорак надіслав королю Марку ріг із ворожнечі до сера Трістрама і як Трістрама відвели до каплиці.	291
Розділ XXXV. Як сера Трістрама визволили його люди, і про те, як королеву Ізольду запроторили в хижу із лепривими, і як сера Трістрама було поранено.	292
Розділ XXXVI. Як сер Трістрам прислужився на війні королю Бретані Говелу і як він убив у полі свого супротивника.....	293
Розділ XXXVII. Як сер Супінабіль оповів серу Трістраму, що його знеславлено при дворі короля Артура, і про сера Ламорака Валлійського.....	294

Розділ XXXVIII. Як сер Трістрам із дружиною прибув до Валлії і як він зустрівся там із сером Ламораком.....	295
Розділ XXXIX. Як сер Трістрам бився із сером Набаном і переміг його, і зробив сера Сегваріда володарем острова.	297
Розділ XL. Як сер Ламорак розпрощався із сером Трістрамом і як він зустрівся із сером Фролом, а потому із сером Ланселотом.	299
Розділ XLI. Як сер Ламорак убив сера Фрола, і про його затятий двобій із сером Беліансом, його братом.	300

Книга ІХ

Розділ І. Як до двору короля Артура прибув юнак і як сер Кей прозвав його Драна Свитка.....	303
Розділ ІІ. Як до двору короля Артура прибула панна, яка попросила вказати їй лицаря, здатного довершити розпочатий подвиг, і як Драна Свитка на це зголосився.....	305
Розділ ІІІ. Як сер Ла-кот-маль-тельє скинув на землю сера Дагонета, блязня короля Артура, і про знущання, які він перетерпів від панни.....	306
Розділ ІV. Як сер Ла-кот-маль-тельє бився із сотнею лицарів і як зумів врятуватися завдяки пані.	307
Розділ V. Як сер Ланселот прибув до двору й прочув про сера Драну Свитку і як рушив услід за ним, і як сер Ла-кот-маль-тельє потрапив у полон. ...	309
Розділ VI. Як сер Ланселот бився з шістьма лицарями, а опісля них бився з сером Бріаном, і як він визволив усіх в'язнів.	310
Розділ VII. Як сер Ланселот зустрівся з панною Злорікою і як він прозвав її панною Добромислою.	311
Розділ VIII. Як Ла-кот-маль-тельє став бранцем і був визволений сером Ланселотом і як сер Ланселот подолав чотирьох братів.....	313
Розділ IX. Як сер Ланселот зробив Ла-кот-маль-тельє володарем замку Пендрагон і як його було зроблено лицарем Круглого Столу.....	314
Розділ X. Як Прекрасна Ізольта слала листи серу Трістраму через свою покойову шляхтянку Брагвейну, і про різні пригоди сера Трістрама. ...	315
Розділ XI. Як сер Трістрам зустрівся із сером Ламораком Валлійським, як вони билися, а тоді умовилися ніколи не битися один із одним.....	316
Розділ XII. Як сер Паломід гнався за Рикливим звіром і поклав на землю сера Трістрама й сера Ламорака одним списом.	318
Розділ XIII. Як сер Ламорак зустрівся із сером Меліогрансом і як вони билися за красу королеви Гвіневери.	319
Розділ XIV. Як сер Кей зустрів сера Трістрама й узявся ганьбити лицарів Корнуола, і як вони билися.	321
Розділ XV. Як короля Артура заманили до Запропащого Лісу і як сер Трістрам урятував йому життя.	322

Розділ XVI. Як сер Трістрам повернувся до Прекрасної Ізольди і як сер Кей Гедіус полюбив Прекрасну Ізольду, і про лист, який знайшов сер Трістрам.....	324
Розділ XVII. Як сер Трістрам поїхав із Тінтажелю і як він віддався горю, і як він так довго пробув у лісі, що втратив розум.	325
Розділ XVIII. Як сер Трістрам скупав сера Даґонета в струмку, як сер Паломід послав панну на розшуки сера Трістрама і як сер Паломід зустрівся з королем Марком.	326
Розділ XIX. Як пустили поголоску, що сер Трістрам помер, і як Прекрасна Ізольда хотіла накласти на себе руки.	328
Розділ XX. Як король Марко знайшов сера Трістрама голого і привіз його додому до Тінтажелю, і як його там упізнала собачка.....	329
Розділ XXI. Як король Марко на ухвалу своєї ради вигнав сера Трістрама з країни Корнуол реченцем на десять років.	330
Розділ XXII. Як одна панна шукала серу Ланселоту допомоги супроти тридцятьох лицарів і як сер Трістрам бився з ними.	333
Розділ XXIII. Як сер Трістрам і сер Дінадан прибули до місця ночівлі, де повинні були битися з двома лицарями.	334
Розділ XXIV. Як сер Трістрам бився із сером Кеєм та сером Саґрамором Жаданим і як сер Ґавейн відвернув від сера Трістрама підступи Феї Морґани.	336
Розділ XXV. Як сер Трістрам і сер Ґавейн приїхали битися супроти тридцяти лицарів, але ті не зважилися вийти до них.	337
Розділ XXVI. Як панна Браґвейна розшукала сера Трістрама, що спав біля джерела, і як вона передала йому листи від Прекрасної Ізольди.....	338
Розділ XXVII. Як сера Трістрама вибив із сідла сер Паломід і як сер Ланселот переміг двох лицарів.	340
Розділ XXVIII. Як сер Ланселот бився із сером Паломідом і переміг його і як потому на нього напали дванадцяттеро лицарів.	341
Розділ XXIX. Як сер Трістрам виявив себе в перший день турніру й заслужив на відзнаку.....	342
Розділ XXX. Як сер Трістрам приєднався до сторони, супротивної королю Артуру, побачивши, що по тому боці сер Паломід.	343
Розділ XXXI. Як сер Трістрам зустрів сера Паломіда над водою й повів його ночувати до себе.	345
Розділ XXXII. Як сер Трістрам поклав на землю сера Паломіда, як він бився з королем Артуром та про інші подвиги.	347
Розділ XXXIV. Як сер Ланселот поранив сера Трістрама і як потому сер Трістрам скинув на землю сера Паломіда.....	348
Розділ XXXV. Як нагороду третього дня було присуджено серу Ланселоту і як той відмовився від неї на користь сера Трістрама.	349

Розділ XXXVI. Як сер Паломід потрапив до замку, де перебував сер Трістрам, і як сер Ланселот із десятима лицарями вирушив на розшуки сера Трістрама.	351
Розділ XXXVII. Як сера Трістрама, сера Паломіда й сера Дінадана було схоплено й запроторено до в'язниці.	352
Розділ XXXVIII. Як король Марко лютився через добру славу сера Трістрама і як деякі з лицарів короля Артура билися з лицарями Корнуола.	354
Розділ XXXIX. Про зраду короля Марка й про те, як сер Ґахеріс поклав на землю короля разом із його небожем сером Андретом.	356
Розділ XL. Як потому сер Трістрам, сер Паломід і сер Дінадан довго перебували в ув'язненні та як вони вийшли на волю.	358
Розділ XLI. Як сер Дінадан врятував даму від сера Брюса Безжального і як сер Трістрам отримав щита від Феї Морґани.	359
Розділ XLII. Як сер Трістрам узяв щита із собою і як він убив полюбовника Феї Морґани.	362
Розділ XLIII. Як Фея Морґана поховала свого полюбовника і як сер Трістрам вихваляв сера Ланселота та його рід.	363
Розділ XLIV. Як сер Трістрам на турнірі був зі щитом, отриманим від Феї Морґани.	364

Книга X

Розділ I. Як сер Трістрам бився з королем Артуром та сером Івейном і поклав їх на землю, бо не хотів відкривати їм свого імені.	365
Розділ II. Як сер Трістрам і сер Паломід зустрілися і як вони умовилися стати на двобій через чотирнадцять днів.	367
Розділ III. Як сер Трістрам переслідував лицаря, який збив на землю його та багатьох інших лицарів Круглого Столу.	368
Розділ IV. Як сер Трістрам поклав на землю сера Саґрамора Жаданого й сера Додінаса Лютого.	370
Розділ V. Як сер Трістрам зустрів при надгробному камені сера Ланселота і як вони билися, не впізнавши один одного.	371
Розділ VI. Як сер Ланселот привіз до двору сера Трістрама, і про велику радість короля Артура та інших через повернення сера Трістрама.	372
Розділ VII. Як з ненависті до сера Трістрама король Марко прибув з двома лицарями до Англії і як він убив одного з тих лицарів.	374
Розділ VIII. Як король Марко підїхав до джерела й там побачив сера Ламорака, який нарікав на свою любов до дружини короля Лота.	375
Розділ IX. Як король Марко, сер Ламорак і сер Дінадан прибули в замок і як короля Марка там упізнали.	377
Розділ X. Як сер Берлус бився з королем Марком і яку участь узяв у тому сер Дінадан.	378

Розділ XI. Як король Марко насміхався з сера Дінадана і як вони зустріли шістьох лицарів Круглого Столу.	379
Розділ XII. Як шестеро лицарів виставили сера Даґонета битися з королем Марком і як король Марко відмовився.....	380
Розділ XIII. Як сер Паломід випадково зустрів короля Марка, що тікав, і як він поклав на землю сера Даґонета та інших лицарів.	382
Розділ XIV. Як король Марко та сер Дінадан почули, що сер Паломід у тяжкій печалі скаржиться через Прекрасну Ізольду.	383
Розділ XV. Як король Марко зрадою вбив сера Аманта і як сер Ланселот повернув короля Марка до короля Артура.	387
Розділ XVI. Як сер Дінадан оповів серу Паломіду про двобій поміж сером Ланселотом та сером Трістрамом.....	388
Розділ XVII. Як сер Ламорак бився з різними лицарями замку, в якому жила Фея Морґана.....	390
Розділ XVIII. Як сер Паломід хотів битися замість сера Ламорака супроти лицарів замку.....	391
Розділ XIX. Як сер Ламорак бився із сером Паломідом і тяжко того поранив.	392
Розділ XX. Як серу Ланселоту оповіли про те, що сер Даґонет гнався за королем Марком, але лицар подолав його разом із шістьма іншими лицарями.....	394
Розділ XXI. Як король Артур наказав скликати турнір і як на нього прибув сер Ламорак і подолав сера Ґавейна та багатьох інших.	396
Розділ XXII. Як король Артур присилював короля Марка до замирення із сером Трістрамом і як вони відбули до Корнуола.	397
Розділ XXIII. Як Персіваля було висвячено на лицаря королем Артуром і як німа діва заговорила й підвела його до Круглого Столу.	398
Розділ XXIV. Як сер Ламорак ліг із дружиною короля Лота і як сер Ґахеріс убив її, свою рідну матір.....	399
Розділ XXV. Як сер Аґравейн та сер Мордред зустрілися з лицарем, що тікав, як їх обох було подолано, і про сера Дінадана.....	401
Розділ XXVI. Як король Артур із королевою та сером Ланселотом отримали листи з Корнуола і як на них відповіли.....	402
Розділ XXVII. Як сер Ланселот розгнівався через лист, отриманий від короля Марка, і як сер Дінадан склав пісню про короля Марка.	403
Розділ XXVIII. Про те, як сера Трістрама було поранено і як на короля Марка пішли війною; і як сер Трістрам пообіцяв вирятувати короля Марка.	404
Розділ XXIX. Як сер Трістрам переміг у битві і як сер Еліас зажадав бійця, щоб битися з ним сам на сам.	406
Розділ XXX. Як сер Трістрам та сер Еліас билися за данину від Корнуола і як сер Трістрам убив сера Еліаса на поєдинку.	407

Розділ XXXI. Як на бучне свято, влаштоване королем Марком, з'явився лютніст і проспівав пісеньку, яку склав сер Дінадан.	409
Розділ XXXII. Як король Марко по-зрадницькому вбив свого брата Бодуїна за добру службу, яку той зіслужив йому.	410
Розділ XXXIII. Як Бодуїнова дружина Англіда врятувалася зі своїм сином Олександром й прибула до замку Арундел.	411
Розділ XXXIV. Як Англіда вручила кривавого камізелка своєму синові Олександрові в той день, коли його було висвячено на лицаря, і що вона йому наказала.	412
Розділ XXXV. Як королю Марку розповіли про сера Олександра і як він хотів убити сера Садока за те, що той зберіг йому життя.	413
Розділ XXXVI. Як сер Олександр здобув нагороду на турнірі, і про Фею Моргану, а також про те, як він бився із сером Малгріном та вбив його.	414
Розділ XXXVII. Як королева Фея Морґана привезла сера Олександра до свого замку і як він вилікував там свої рани.	416
Розділ XXXVIII. Як сер Олександр з допомогою панни визволився від королеви Феї Морґани.	417
Розділ XXXIX. Як сер Олександр побачив Аліс — Прекрасну Прочанку і як він бився з двома лицарями, а ще про нього та про сера Мордреда.	419
Розділ XL. Як благородний сер Ґалахальт скликав турнір у Сурлузі і як лицарі королеви Ґвіневери мали там битися супроти всіх прибульців.	420
Розділ XLI. Як сер Ланселот бився на турнірі і як сер Паломід учиняв подвиги заради панни.	421
Розділ XLII. Як сер Ґалахальт та сер Паломід билися один проти одного, і про сера Дінада та сера Ґалахальта.	423
Розділ XLIII. Як сер Аркад звинуватив сера Паломіда в зраді і як сер Паломід убив його.	424
Розділ XLIV. Про третій день, коли сер Паломід бився з сером Ламораком, та про інші речі.	424
Розділ XLV. Про четвертий день та про багато бойових звітяг.	426
Розділ XLVI. Про п'ятий день і про те, як повівся сер Ламорак.	427
Розділ XLVII. Як сер Паломід бився з сером Корсабріном за панну і як сер Паломід убив сера Корсабріна.	428
Розділ XLVIII. Про шостий день, і що тоді відбулося.	430
Розділ XLIX. Про сьому битву, і як сер Ланселот, перевбравшись на жінку, поклав на землю сера Дінада.	431
Розділ L. Як сера Трістрама зрадою заманили на турнір, щоб там убити, і як його вкинули до в'язниці.	432
Розділ LI. Як король Марко підробив листи від Папи і як сер Персіваль визволив сера Трістрама із в'язниці.	434

Розділ LII. Як сер Трістрам та Прекрасна Ізольда прибули до Англії і як сер Ланселот привіз їх до замку Весела Варта.	436
Розділ LIII. Як на пораду Прекрасної Ізольди сер Трістрам став їздити в латах і як він зустрів сера Паломіда.	437
Розділ LIV. Про те, як сер Паломід зустрівся з сером Блеоберісом, сером Ектором та сером Персівалем.	442
Розділ LV. Як сер Трістрам зустрівся із сером Дінаданом, про їхню суперечку і про те, що він сказав братам сера Гавейна.	443
Розділ LVI. Як сер Трістрам поклав на землю сера Агравейна та сера Ґахеріса і як королева Прекрасна Ізольда послала по сера Дінадана. ...	445
Розділ LVII. Як сер Дінадан зустрів сера Трістрама і як упізнав його, коли той бився з сером Паломідом.	446
Розділ LVIII. Як підїхали вони до замку Лоназеп і про обставини смерті сера Ламорака.	448
Розділ LIX. Як вони виїхали на берег Гамбера і як побачили там корабель, на якому лежало мертве тіло короля Германса.	450
Розділ LX. Як сер Трістрам із товариством зустрівся з лицарем, який спершу гостинно запросив їх, а потім бився із сером Трістрамом, та про інші речі.	451
Розділ LXI. Як сер Паломід вирушив битися з двома братами, помщаючись за смерть короля Германса.	453
Розділ LXII. Про що йшлося в листі, написаному, щоб помстити смерть короля, і як сер Паломід бився за право вийти на поєдинок.	455
Розділ LXIII. Як сер Паломід та ті двоє братів готувалися до поєдинку.	456
Розділ LXIV. Про бій поміж сером Паломідом та двома братами, і як тих двох братів було вбито.	458
Розділ LXV. Як сер Трістрам та сер Паломід зустрілися з сером Брюсом Безжальним і як сер Трістрам із Прекрасною Ізольдою вирушили під Лоназеп.	459
Розділ LXVI. Як сер Паломід бився із сером Ґаліходіном, а опісля із сером Ґавейном, і усіх їх поклав на землю.	461
Розділ LXVII. Як сер Трістрам із товариством прибув на турнір у Лоназепі, про різні поєдинки та інші справи.	463
Розділ LXVIII. Як сер Трістрам із товариством билися, і про звитяжні подвиги, які вони звершили на турнірі.	464
Розділ LXIX. Як сера Трістрама скинув із коня сер Ланселот і як потому сер Трістрам скинув з коня короля Артура.	466
Розділ LXX. Як сер Трістрам перемінив свій обладунок і виїхав весь у червоному і як сер Паломід убив коня під сером Ланселотом.	467
Розділ LXXI. Що сер Ланселот сказав серу Паломіду і як нагороду дня було присуджено серу Паломіду.	469
Розділ LXXII. Як сер Дінадан підбивав сера Трістрама бути рішучішим.	470

Розділ LXXIII. Як король Артур із сером Ланселотом виїхали, щоб побачити королеву Прекрасну Ізольду, і як сер Паломід вибив із сідла короля Артура.	471
Розділ LXXIV. Як на другий день сер Паломід покинув сера Трістрама й долучився до протилежної сторони.	473
Розділ LXXV. Як сер Трістрам відлучився з поля, розбудив сера Дінадана і змінив свій обладунок на чорний.	475
Розділ LXXVI. Як сер Паломід перемінив свій щит і панцир, щоб уразити сера Трістрама, і що сер Ланселот зробив серу Трістрамові.	476
Розділ LXXVII. Як сер Трістрам поїхав із Прекрасною Ізольдою і як сер Паломід рушив услід та вибачався перед ним.	478
Розділ LXXVIII. Як король Артур із сером Ланселотом завітали до їхнього шатра на вечерю, та про сера Паломіда.	480
Розділ LXXIX. Як сер Трістрам із сером Паломідом билися наступного дня і як короля Артура було вибито з сідла.	481
Розділ LXXX. Як сер Трістрам перейшов на бік короля Артура, а сер Паломід — ні.	483
Розділ LXXXI. Як сер Блеоберіс із сером Ектором розповіли королеві Гвіневері про вроду Прекрасної Ізольди.	484
Розділ LXXXII. Як сер Паломід нарікав над струмком, як з'явився до нього сер Епіноґріс і як вони оповідали один одному свої жалі.	485
Розділ LXXXIII. Як сер Паломід повернув серу Епіноґрісу його даму.	486
Розділ LXXXIV. Як сер Паломід із сером Сафіром супроводили сера Епіноґріса до його замку, та про інші пригоди.	488
Розділ LXXXV. Як сер Трістрам наготувався визволяти сера Паломіда, але сер Ланселот його випередив.	489
Розділ LXXXVI. Як сер Трістрам та сер Ланселот разом із сером Паломідом прибули до Веселої Варти, і про сера Паломіда та сера Трістрама.	491
Розділ LXXXVII. Як було призначено день поєдинку між сером Трістрамом і сером Паломідом і як сера Трістрама було поранено.	493
Розділ LXXXVIII. Як сер Паломід з'явився на поєдинок у призначений день, а сер Трістрам прийти не зміг, та про інші речі.	494

Книга XI

Розділ I. Як сер Ланселот їздив у пошуках пригод, як він визволив від мук стражденну пані і як він бився із драконом.	497
Розділ II. Як сер Ланселот прибув до короля Пеллеса, і про Святий Грааль, і як він зачав Ґалахада з прегарною Елейною, дочкою короля Пеллеса. . .	499
Розділ III. Як сер Ланселот був роздратований, коли довідався, що ліг із дамою Елейною, і як вона народила сера Ґалахада.	500
Розділ IV. Як сер Борс прибув до дами Елейни й побачив Ґалахада і як його підживив Святий Грааль.	501

Розділ V. Як сер Борс примусив сера Педівера здатися, і про дивовижні пригоди, які йому випали, та як він дав із ними раду.....	503
Розділ VI. Як сер Борс від'їхав, як королева Гвіневера докоряла серу Ланселоту і як той виправдався.	504
Розділ VII. Як дама Елейна, Галахадова матір, прибула з великою гідністю до Камелота і як при цьому повадився сер Ланселот.	505
Розділ VIII. Як пані Брізена ошуканством привела сера Ланселота до ліжка дами Елейни і як дорікала йому королева Гвіневера.	506
Розділ IX. Як королева Гвіневера звеліла дамі Елейні залишити її двір і як сер Ланселот збожеволів.	507
Розділ X. Як королева Гвіневера побивалася за сером Ланселотом і як лицарі його роду розшукували його.	509
Розділ XI. Як слугу сера Агловалю було вбито і як помстилися за нього сер Агловаль із сером Персівалем.	510
Розділ XII. Як сер Персіваль потайки від'їхав від свого брата і як звільнив він лицаря, прикутого ланцюгом, та про інші речі.	511
Розділ XIII. Як сер Персіваль зустрівся з сером Ектором і як вони довго билися, мало не вбивши один одного.....	513
Розділ XIV. Як вони обоє дивом зцілилися через появу священної чаші Святого Граалю.....	514

Книга XII

Розділ I. Як сер Ланселот у своєму безумі взяв меч і бився з лицарем, а потому кинувся в ліжку.....	515
Розділ II. Як сера Ланселота перевезли на кінному повозі і як він урятував свого господаря сера Бліонта.	516
Розділ III. Як сер Ланселот бився з вепром і вбив того і як потому його відвезли до відлюдника.	517
Розділ IV. Як сера Ланселота було впізнано дамою Елейною, перенесено до покоїв і вилікувано там Святим Граалем.	519
Розділ V. Як сер Ланселот, зцілившись на розумі, засоромився і як дама Елейна попросила для нього замок.....	522
Розділ VI. Як сер Ланселот прибув на Острів Радощів і як назвався він шевальє Маль-Фет.....	523
Розділ VII. Про великий турнір на Острові Радощів, і як сер Персіваль бився з ним.	524
Розділ VIII. Як вони впізнали один одного та про їхню гречність; і як з'явився до нього його брат сер Ектор де Маріс і про їхню радість.	525
Розділ IX. Як сер Борс та сер Ліонель прибули до короля Брандеґора і як сер Борс забрав із собою свого сина Еліна Білого, та про сера Ланселота.	526
Розділ X. Як сер Ланселот із сером Персівалем та сером Ектором прибув до двору і як усі йому зраділи.	527

Розділ XI. Як Прекрасна Ізольда порадила серу Трістраму їхати до двору на велике свято Трійці.	528
Розділ XII. Як сер Трістрам виїхав беззбройний і зустрів сера Паломіда, як вони налаштувалися битися, але сер Паломід утримався від бою. ...	529
Розділ XIII. Як сер Трістрам одягнув обладунок тяжко пораненого лицаря і як він поклав сера Паломіда на землю.	530
Розділ XIV. Як сер Трістрам і сер Паломід довго билися один із одним, а потім замирилися; і як сер Трістрам спонукав його охреститися.	531

**ПОВІСТЬ ПРО СЯТИЙ ГРААЛЬ У КОРОТКОМУ ВИВЕДЕННІ
З ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ, ЯКА ОПОВІДАЄ І ПОТРАКТОВУЄ
ПРО НАЙІСТИННІШЕ ТА НАЙСВЯЩЕННІШЕ, ЩО Є НА ЦЬОМУ СВІТІ**

Книга XIII

Розділ I. Як проти свята Зеленої Неділі вїхала до зали в короля Артура діва й зажадала, аби сер Ланселот поїхав із нею, щоб висвятити лицаря, і як він вирушив у путь.	535
Розділ II. Як на Згубному місці з'явилися літери, і про дивовижну пригоду з мечем у кам'яній брилі.	537
Розділ III. Як сер Гавейн намагався видобути меча і як старий привів сера Галахада.	538
Розділ IV. Як старий підвів сера Галахада до Згубного місця і всадив його там і як лицарі тому дивувалися.	539
Розділ V. Як король Артур показав кам'яну брилу, що пливла по воді, серу Галахаду і як той видобув меча.	540
Розділ VI. Як король Артур зібрав усіх лицарів на турнір на моріжку під Камелотом перед тим, як вони роз'їдуться.	541
Розділ VII. Як королева забажала бачити сера Галахада і як потому на всіх лицарів пролив благодать Святий Грааль і вони присяглися рушити на його пошуки.	542
Розділ VIII. Як велика печаль опосіла короля, королеву та дам через від'їзд лицарів і як ті роз'їхалися.	543
Розділ IX. Як сер Галахад знайшов собі щита і що сталося з тими, хто поспішив узяти собі цього щита перед ним.	545
Розділ X. Як сер Галахад відбув зі щитом, і про те, як король Евелак отримав був цього щита від Йосифа Аріматейського.	546
Розділ XI. Як Йосиф власною кров'ю намалював на щити хреста, і як монах привів сера Галахада до гробниці.	547
Розділ XII. Про диво, яке сер Галахад почув і побачив у гробниці, і як він висвятив Меліаса на лицаря.	548
Розділ XIII. Про пригоду з сером Меліасом та про те, як сер Галахад помстився за нього і як сера Меліаса було перевезено до обителі.	550
Розділ XIV. Як сер Галахад від'їхав і як наказано йому було вирушити до Замку дів, щоб викоринити там лихий звичай.	551

Розділ XV. Як сер Галахад бився з лицарями замку й знищив той лихий звичай.	552
Розділ XVI. Як сер Гавейн, їдучи вслід серу Галахад, прибув до обителі і як він сповідався відлюднику.	553
Розділ XVII. Як сер Галахад зустрівся із сером Ланселотом і сером Персівалем і подолав їх обох, а потому зник.	555
Розділ XVIII. Як сер Ланселот у напівсні й напівчужанні побачив недужого, якого везли на кінному повозі, і як зцілив того Святий Грааль.	556
Розділ XIX. Як серу Ланселоту був голос і як він, позбувшись коня й шолома, вирушив пішки.	557
Розділ XX. Як сер Ланселот розкаювався в гріхах та побивався, і про добрі приклади, які йому було наведено.	558

Книга XIV

Розділ I. Як сер Персіваль з'явився до самотниці й просив її поради і як вона відкрила, що вона його тітка.	561
Розділ II. Як Мерлін уподібнив Круглий Стіл світові і якими будуть лицарі, що досягнуть Святого Грааля.	562
Розділ III. Як сер Персіваль приїхав до монастиря, де побачив короля Евелака, який був уже ветхим днями.	563
Розділ IV. Як сер Персіваль зустрів численних воїнів, що несли мертвого лицаря, і як він бився з ними.	564
Розділ V. Як йомен хотів повернути собі жеребця, як було вбито кобилу під сером Персівалем і як він отримав коня.	565
Розділ VI. Про велику небезпеку, в яку потрапив сер Персіваль через свого коня, і як він побачив бій змія із левом.	566
Розділ VII. Про видіння, яке бачив сер Персіваль, і як те видіння було пояснено, і про його лева.	567
Розділ VIII. Як сер Персіваль побачив корабель, що плів до нього, і як пані з того корабля оповіла йому про свої злигодні.	569
Розділ IX. Як сер Персіваль обіцяв їй допомогу і як він просив у неї любові; і як він ще раз порятувався від диявола.	570
Розділ X. Як сер Персіваль на покару розітнув собі стегно і як та дама виявилася дияволом.	571

Книга XV

Розділ I. Як сер Ланселот увійшов до каплиці й побачив там мертвого столітнього священника в білих шатах.	573
Розділ II. Як намагалися були зарубати того мертвого чоловіка й не змогли і як сер Ланселот лишив собі волоссяниці мертвого чоловіка.	574
Розділ III. Про видіння, яке було серу Ланселоту; як він переповів його відлюднику й просив у нього поради.	575
Розділ IV. Як відлюдник витлумачив серу Ланселоту його видіння і підтвердив, що сер Галахад — це його син.	576

Розділ V. Як сер Ланселот бився з численним лицарством і як його було переможено.....	577
Розділ VI. Як сер Ланселот оповів про своє видіння відлюдниці і як вона витлумачила його.	579

Книга XVI

Розділ I. Як серу Гавейну наскучили пошуки Святого Грааля, і про його дивовижний сон.....	581
Розділ II. Про видіння, яке було серу Ектору де Марісу, і як сер Гавейн бився з сером Увейном Відчайдухом, своїм названим братом.	582
Розділ III. Як сер Гавейн із сером Ектором прийшли до відлюдника сповідатися і як вони оповіли йому про свої видіння.	584
Розділ IV. Як відлюдник Насьєн тлумачив їхні видіння.....	585
Розділ V. Про добру пораду, яку дав їм відлюдник.....	586
Розділ VI. Як сер Борс зустрів відлюдника й висповідався йому, і про покуту, яку було на нього накладено.....	587
Розділ VII. Як сер Борс гостював у дами і як він викликався битися проти того, хто зазіхав на її землі.	588
Розділ VIII. Про видіння, яке бачив сер Борс тієї ночі, і як він бився та подолав свого супротивника.....	589
Розділ IX. Як після перемоги сера Борса даму було відновлено у володінні її землями і як він побачив водначас сера Ліонеля, якого вели зв'язаного й били терням, і панну, яку мали збезчестити.	591
Розділ X. Як сер Борс не став рятувати свого брата й вирушив рятувати панну, а потому сказали йому, що сер Ліонель мертвий.	592
Розділ XI. Як сер Борс переповів своє видіння священникові й про добру пораду, яку священник дав йому.	593
Розділ XII. Як диявол у подібі жінки схилив сера Борса лягти з ним і як із ласки Божої він цього уникнув.	596
Розділ XIII. Про святе причастя, яке дав настоятель серу Борсу, і про те, що він йому порадив.....	597
Розділ XIV. Як сер Борс зустрів свого брата, сера Ліонеля, і як сер Ліонель хотів убити сера Борса, свого брата.	598
Розділ XV. Як сер Колгріванс бився з сером Ліонелем, щоб урятувати сера Борса, і як було вбито відлюдника.	599
Розділ XVI. Як сер Ліонель убив сера Колгріванса і як потому хотів убити свого брата сера Борса.	601
Розділ XVII. Як пролунав голос, який заборонив серу Борсу його торкатися, і про хмару, яка опустилася поміж ними.	601

Книга XVII

Розділ I. Як сер Галахад бився на турнірі і як його впізнали сер Гавейн та сер Ектор де Маріс.	603
---	-----

Розділ II. Як сер Ґалахад їхав із шляхтянкою і як дісталися вони до корабля, на якому були сер Борс із сером Персівалем.....	605
Розділ III. Про те, як сер Ґалахад зійшов на корабель, про пишне ложе, яке на ньому стояло, та про інші дивовижні речі, а також про меч.	606
Розділ IV. Про чудеса меча та його піхов.	607
Розділ V. Про те, як короля Пеллеса було поранено в обидва стегна, бо намагався він вийняти меч, та про інші дивовижні речі.....	609
Розділ VI. Як цар Соломон на пораду дружини взяв меч царя Давида, та про інші дивовижні речі.	610
Розділ VII. Про дивовижні речі, які сталися з царем Соломоном та його дружиною.	611
Розділ VIII. Як сер Ґалахад із товариством прибули до замку, як вони там билися і повбивали своїх ворогів, та про інші речі.	612
Розділ IX. Як троє лицарів із сестрою сера Персівалія прибули до Запропащого лісу, про оленя та чотирьох левів, та про інші речі.	614
Розділ X. Як вимагали від них скоритися дивному звичаю і як вони, відмовившись, мусили битися з багатьма лицарями.	615
Розділ XI. Як сестра сера Персівалія наповнила чашу своєю кров'ю, щоб вилікувати даму, і від того померла і як її тіло поклали на корабель.....	616
Розділ XII. Як сер Ґалахад із сером Борсом знайшли в замку багато могил панн, які померли, віддавши свою кров.	618
Розділ XIII. Як сер Ланселот зійшов на корабель, де лежала мертва сестра сера Персівалія, і як він зустрів свого сина сера Ґалахада.....	618
Розділ XIV. Як лицар привів серу Ґалахаду коня й наказав йому розлучитися з його батьком сером Ланселотом.	619
Розділ XV. Як сер Ланселот опинився перед дверима покою, в якому був Святий Ґрааль.	620
Розділ XVI. Як сер Ланселот пролежав, наче мрець, XXIV дні й стільки ж ночей, та про інші речі.	622
Розділ XVII. Як сер Ланселот повернувся до королівства Лотрії та про пригоди, які сталися з ним дорогою.	623
Розділ XVIII. Як сер Ґалахад прибув до короля Мордрена та про інші справи й пригоди.....	624
Розділ XIX. Як сер Персіваль та сер Борс зустрілися із сером Ґалахадом, як усі разом прибули вони до замку Карбонек, та про інші речі.	625
Розділ XX. Як сера Ґалахада та його друзів наситив Святий Ґрааль, як явився їм наш Господь, та про інші речі.....	627
Розділ XXI. Як сер Ґалахад змастив кров'ю списа Скаліченого короля, та про інші пригоди.	628
Розділ XXII. Про те, як живив їх Святий Ґрааль, поки перебували вони в темниці, і про те, як сера Ґалахада було зроблено королем.	630

Розділ XXIII. Про горе сера Персіваля та сера Борса, коли помер сер Ґалахад,
і про смерть сера Персіваля та інші речі. 631

КНИГА ПРО СЕРА ЛАНСЕЛОТА ТА КОРОЛЕВУ ҐВІНЕВЕРУ

Книга XVIII

Розділ I. Про те, як король Артур та королева Ґвіневера раділи досягненню
Святого Ґрааля і як сер Ланселот знову потрапив під владу давньої
любви. 635

Розділ II. Як королева наказала серу Ланселоту залишити двір і про горе,
яке охопило сера Ланселота. 637

Розділ III. Як на обіді, влаштованому королевою, було отруєно лицаря
і як сер Мадор поклав провину на королеву. 638

Розділ IV. Як сер Мадор звинуватив королеву в зраді і як спершу не
знайшлося жодного лицаря, який би погодився битися за неї. 639

Розділ V. Як королева просила сера Борса битися за неї і як він погодився
з однією умовою, і як потому він попередив сера Ланселота. 640

Розділ VI. Як у призначений день сер Борс був готовий битися за королеву
Ґвіневеру і як другий лицар замінив його. 642

Розділ VII. Як сер Ланселот бився за королеву проти сера Мадора
де ля Порта, як подолав він сера Мадора і захистив королеву. 643

Розділ VIII. Як через Володарку Озера відкрилася правда, та про різні
інші речі. 645

Розділ IX. Як сер Ланселот приїхав до Астолата й отримав від панни
її рукав, щоб прикріпити його до свого шолома. 646

Розділ X. Як почався турнір у Вінчестері, які там змагалися лицарі, та про
інші речі. 648

Розділ XI. Як сер Ланселот виїхав у поле битися супроти лицарів Артурового
двору і як сера Ланселота було поранено. 649

Розділ XII. Як сер Ланселот із сером Лавейном залишили поле, і про
небезпеку, яка загрожувала серу Ланселотові. 651

Розділ XIII. Як сера Ланселота принесли до оселі відлюдника, щоб загоїти
там його рани, та про інші речі. 652

Розділ XIV. Як сер Ґавейн лишився на ночівлю у вельможі з Астолата і як
він довідався, що червоного рукава носив сер Ланселот. 654

Розділ XV. Про великий жаль сера Борса за тим, що поранив він сера
Ланселота, і про страшний гнів королеви Ґвіневери через те,
що сер Ланселот носив червоний рукав. 656

Розділ XVI. Як сер Борс розшукував сера Ланселота і знайшов того в оселі
відлюдника і як вони скаржилися один одному. 657

Розділ XVII. Як сер Ланселот одягнув обладунок, щоб випробувати себе,
чи зможе він знов носити лати, і як його рана знову відкрилася. 659

Розділ XVIII. Як сер Борс прибув туди, принісши звістку про сера Ланселота, і про турнір та про те, хто переміг на ньому.	660
Розділ XIX. Про гіркі нарікання Ясної панни Астолата, коли відїздив сер Ланселот, і про те, як вона померла від любові.	661
Розділ XX. Як тіло Ясної панни Астолата припливло перед очі короля Артура і як його було поховано, а сер Ланселот замовив заупокійну службу.	663
Розділ XXI. Про поєдинки, що були на Різдво, про великий турнір, оголошений королем Артуром, та про сера Ланселота.	665
Розділ XXII. Як сер Ланселот, отримавши рану від жінки, прийшов до відлюдника, та про інші речі.	667
Розділ XXIII. Про великий турнір на Стрітєння, влаштований королем Артуром, та про сера Ланселота.	668
Розділ XXIV. Як король Артур вельми дивувався тому, що діється на турнірі, і як він поїхав та розшукав сера Ланселота.	670
Розділ XXV. Про те, що справжня любов подібна до літа.	672

Книга XIX

Розділ I. Як королева Гвіневера виїхала на маївку з кількома лицарями Круглого Столу, вбраними в усе зелене.	673
Розділ II. Як сер Мелегранс полонив королеву та всіх її лицарів, які зазнали в сутичці тяжких ураз.	674
Розділ III. Як сер Ланселот отримав звістку про полонення королеви і як сер Мелегранс улаштував засідку на сера Ланселота.	675
Розділ IV. Як під сером Ланселотом було вбито коня і як сер Ланселот їхав на возі, щоб визволити королеву.	679
Розділ V. Як сер Мелегранс просив прощення в королеви Гвіневери, як вона стримала сера Ланселота, та про інші речі.	680
Розділ VI. Як сер Ланселот прийшов уночі до королеви та ліг із нею і як сер Мелегранс звинуватив королеву в зраді.	682
Розділ VII. Як сер Ланселот заступився за королеву і викликав на поєдинок сера Мелегранса; і як сер Ланселот спіймався в пастку.	683
Розділ VIII. Як сера Ланселота звільнила з ув'язнення дама і як він сів на румака, щоб прибути в призначений день.	685
Розділ IX. Як сер Ланселот з'явився тоді, коли сер Мелегранс уже чекав на нього в полі, і як він бився.	686
Розділ X. Як сер Урре прибув до двору короля Артура, щоб отримати зцілення своїх ран, і як король Артур першим поклав на нього руки. ...	688
Розділ XI. Як сер Ланселот поклав руки на сера Урре, а після нього ще багато лицарів Круглого Столу.	689
Розділ XII. Як король Артур звелів серу Ланселоту покласти руки на рани лицаря, що відразу ж від того загоїлися, і як вони дякували Богові.	691

Розділ XIII. Як було складено загін зі ста лицарів супроти другої сотні лицарів, та про інші речі.	693
--	-----

НАЙПЕЧАЛЬНІША ОПОВІДЬ ПРО СМЕРТЬ АРТУРА БЕЗКОРИСЛИВОГО

Книга XX

Розділ I. Як сер Агравейн із сером Мордредом схиляли сера Ґавейна викрити любов поміж сером Ланселотом та королевою Ґвіневерою.	697
Розділ II. Як сер Агравейн викрив їхню любов королю Артурові і як король Артур дав згоду на те, щоб захопити їх	699
Розділ III. Як сера Ланселота вистежили в покоях королеви і як сер Агравейн із сером Мордредом привели дванадцятаро лицарів, щоб убити його.....	700
Розділ IV. Як сер Ланселот убив сера Колґріванса, одягнув його обладунок, а потому вбив сера Агравейна та дванадцятаро його товаришів.	702
Розділ V. Як сер Ланселот з'явився до сера Борса й оповів йому про своє звитязство й про те, в яку небезпеку він потрапив і як він її уникнув.	703
Розділ VI. Про те, як сер Ланселот радився з приятелями, як йому врятувати королеву.....	705
Розділ VII. Як сер Мордред щодуху помчав до короля Артура, щоб сповістити про загибель свого брата сера Агравейна, та про інші речі.....	706
Розділ VIII. Як сер Ланселот із кривними врятував королеву від вогнища, повбивавши при тому багато лицарів.....	708
Розділ IX. Про жалі та нарікання короля Артура через смерть двох його небожів та інших добрих лицарів, та через королеву, його дружину. ...	709
Розділ X. Як король Артур на вимогу сера Ґавейна ухвалив піти війною на сера Ланселота і обложив його замок, званий Веселою Вартою.	711
Розділ XI. Про перемовини поміж королем Артуром та сером Ланселотом, і як король Артур докоряв йому.....	712
Розділ XII. Як кузени та рідня сера Ланселота вимагали від нього вийти за мури на битву і як він почав до того готуватися.	714
Розділ XIII. Як сер Ґавейн бився із сером Ліонелем та поклав його на землю і як сер Ланселот допоміг королю Артуру знову сісти на коня.	715
Розділ XIV. Як Папа надіслав свою буллу про відновлення миру і як сер Ланселот привіз королеву до короля Артура.	717
Розділ XV. Про те, як сер Ланселот повернув королеву королю Артурові і якими словами відповів серу Ланселоту сер Ґавейн.	718
Розділ XVI. Про перемовини поміж сером Ґавейном та сером Ланселотом, де багато чого було говорено.	720

Розділ XVII. Про те, як сер Ланселот розпрощався з королем Артуром та з замком Весела Варта, щоб вирушити за море, і які лицарі його супроводжували	721
Розділ XVIII. Про те, як сер Ланселот переправився через море до свого рідного краю та як зробив він лицарів, що пішли за ним, вельможним панством.	723
Розділ XIX. Як король Артур із сером Ґавейном зібрали велике військо, готове перетнути море, щоб розпочати війну з сером Ланселотом.	724
Розділ XX. Яке послання переказав сер Ґавейн серу Ланселоту, як король Артур обложив Бенвік, та про інші речі.	726
Розділ XXI. Як сер Ґавейн бився з сером Ланселотом і як сера Ґавейна було поранено.	728
Розділ XXII. Про печаль короля Артура через цю війну та про другий двобій, у якому сера Ґавейна так само було подолано.	729

Книга XXI

Розділ I. Як сер Мордред надумав і вирішив стати королем Англії та взяти шлюб із королевою.	731
Розділ II. Як, отримавши вісті, король Артур повернувся до Дувра, де сер Мордред намагався не дати йому висадитися, й про смерть сера Ґавейна.	733
Розділ III. Як привид сера Ґавейна з'явився королю Артуру й перестеріг, щоб той не вступав цього дня в битву.	735
Розділ IV. Як через нещасливий випадок з гадюкою почалася битва і як сера Мордреда було вбито, а король Артур дістав смертельну рану.	736
Розділ V. Як король Артур наказав утопити свій меч Ескалібур у воді і як його було перенесено на кораблика з дамами.	738
Розділ VI. Як сер Бедівер знайшов уранці короля Артура мертвим у каплиці і як він залишився разом із відлюдником.	741
Розділ VII. Про думки деяких людей щодо смерті короля Артура і як королева Ґвіневера зробилася черницею в Елмсбері.	742
Розділ VIII. Як сер Ланселот, довідавшись про смерть короля Артура та сера Ґавейна, прибув до Англії.	742
Розділ IX. Як сер Ланселот вирушив на пошуки королеви Ґвіневери і як він розшукав її в Елмсбері.	744
Розділ X. Як сер Ланселот прибув до обителі, де жив відлюдником біскуп Кентерберійський, і як він вдягнув на себе чернечу рясу.	746
Розділ XI. Як сер Ланселот вирушив із сімома товаришами до Елмсбері та як застав там її вже мертвою і перевіз до Ґластонбері.	748
Розділ XII. Як сер Ланселот став марніти й помер, а тіло його було перевезено до Веселої Варти й там поховано.	749
Розділ XIII. Як сер Ектор знайшов свого брата сера Ланселота вже мертвим, як Костянтин правив по королі Артурові й про кінець цієї книги.	751
Примітки	753